

Λιβαδειά

Αρχαίοι χρόνοι

Α) περιγραφή Λιβαδειάς

1. **Παυσανίας, Βοιωτικά IX, 39, 1** τὰ μὲν δὴ πρὸς τῶν ὁρῶν Φωκεῖς ὑπεροικοῦσιν Ὀρχομενίων, ἐν δὲ τῷ πεδίῳ Λεβάδειά ἐστιν αὐτοῖς ὁμορος. αὕτη τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς ὤκεῖτο ἐπὶ μετεώρου καὶ ὠνομάζετο Μίδεια ἀπὸ τῆς Ἀσπληδόνης μητρός · Λεβάδου δὲ ἐξ Ἀθηνῶν ἐς αὐτὴν ἀφικομένου κατέβησάν τε ἐς τὸ χθαμαλὸν οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐκλήθη Λεβάδεια ἡ πόλις ἀπ' αὐτοῦ. πατέρα δὲ τοῦ Λεβάδου, καὶ καθ' ἣντινα αἰτίαν ἦλθεν, οὐκ ἴσασιν ἄλλο ἢ γυναῖκα εἶναι Λεβάδου Λαονίκη.

Μτφρ.: προς τα βουνά πάνω από τους Ορχομένιους κατοικούν οι Φωκεῖς, ενώ στην πεδιάδα η Λεβάδεια συνορεύει με αυτούς. Αυτή αρχικά ήταν χτισμένη σε ψηλό σημείο και ονομαζόταν Μίδεια από τη μητέρα του Ασπληδόνης · όταν ἦλθε ο Λέβαδος από την Αθήνα σε αυτή (στη Μίδεια), κατέβηκαν στα χαμηλά οι κάτοικοι και ονομάστηκε Λεβάδεια η πόλη από αυτόν. Τον πατέρα του Λεβάδου, όπως και τον λόγο για τον οποίο ἦλθε, δεν γνωρίζουν, παρά μόνο ότι η σύζυγός του ήταν η Λαονίκη.

Β) σχέσεις με άλλες πόλεις

2. **Πλούταρχος, Αἴτια Ἑλληνικά, 39** Διὰ τί τοὺς εἰς τὸ Λύκαιον εἰσελθόντας ἐκουσίως καταλεύουσιν οἱ Ἀρκάδες· ἂν δ' ὑπ' ἀγνοίας, εἰς Ἑλευθερὰς ἀποστέλλουσι; ... κατὰ τὸν μῦθον ἐπεὶ μόνοι τῶν Λυκάονος παίδων Ἑλευθὴρ καὶ Λέβαδος οὐ μετέσχον τοῦ περὶ τὸν Δία μιάσματος ἀλλ' εἰς Βοιωτίαν ἔφυγον, καὶ Λεβαδεῦσιν ἔστιν ἰσοπολιτεία πρὸς Ἀρκάδας; εἰς Ἑλευθερὰς οὖν ἀποπέμπουσι τοὺς ἐν τῷ ἀβάτῳ τοῦ Διὸς ἀκουσίως γενομένους...

Μτφρ.: Γιατί αυτούς που μπαίνουν στο Λύκαιο με τη θέλησή τους, τους σκοτώνουν, ενώ αυτούς που μπαίνουν ακούσια τους στέλνουν στις Ελευθερές ; ...σύμφωνα με τον μύθο, από τους γιους του Λυκάονα μόνο ο Ελευθέρ και ο Λέβαδος δεν πήραν μέρος στο μιάσμα σχετικά με τον Δία και έφυγαν για τη Βοιωτία, για αυτό και υπάρχει ἰσοπολιτεία μεταξύ των Λεβαδέων και των Αρκάδων; Στις Ελευθερές λοιπόν στέλνουν όσους μπαίνουν στο άβατο του Διός ακούσια...

Γ) Θρησκεία – γιορτές

3. **ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ, ΝΕΦΕΛΑΙ , 506- 508** Εἰς τῷ χεῖρὲ νυν δὸς μοι μελιττοῦταν πρότερον, ὡς δέδοικ' ἐγὼ εἶσω καταβαίνων, ὥσπερ εἰς Τροφωνίου .

Μτφρ.: στα χέρια μου λοιπόν δώσε μου πρώτα απ' όλα μια μελόπιτα, γιατί φοβάμαι κάτω να κατέβω, σαν να κατεβαίνω στον Τροφώνιο.

4. **Επιγραφές: 29, 32** Επιγραφή από τη Λιβαδειά. 30,31, 33: επιγραφές από την αυλή του μουσουλμανικού τεμένους στη Λιβαδειά

Nº 29. At Livadhia.

ΗΡΑ ΒΑΣΙΛΙΔΙ
ΚΑΙ ΤΗ ΠΟΛΕΙ ΛΕΒΑΔΕΩΝ
ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ ΧΡΗΣΙΜΟΥ
ΙΕΡΗΤΕΥΣΑΣ ΠΕΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ
ΕΚ ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ ΑΝΕΘΗΚΕΝ
ΙΕΡΗΤΕΥΟΥΣΗΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΣ
ΑΥΤΟΥ ΠΑΡΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΟΝΑΣΙΜΒΡΟΤΟΥ

*Nº 30. In the Yard of a Mosque,
at Livadhia - in 15 Lines.*

ΧΑΡΟΠΙΝΩ ΑΡΧΟΝΤΟΣ ΒΟΙΩΤΩΙΣ ΛΕΒΑΔΕΙ. ΟΙΣ ΔΕΚΑ
ΟΤΤΙ ΟΣ ΙΚΑΤΙ ΓΕΤΙΕΣ ΑΠΕΓΡΑΨΑΝΤΟ
ΔΙΟΝΥΣΟΔΩΡΟΣ

in the 14th Line is ΘΕΟΔΩΤΟΣ ΙΠΠΑΡΧΟΣ

*Nº 31. At Livadhia:
in the same place.*

ΤΟΙΙ ΓΓΟΤΗ ΛΕΒΑΔΕΙΗ. Ν. ΝΕΘΙΑΝ ΤΡΕΦΩΝΙΟΙ
ΝΙΚΑΣΑΝΤΕΣ ΙΓΓΑΣΙΗ ΓΑΜΒΟΙΩΤΙΑΙ ΓΓΑΡΧΙΟΝΤΟΣ
ΔΕΞΙ ΓΓΩΣΑΥΚΡΑΤΕΙΩ ΦΙΛΑΡΧΙΟΝΤΩΝ ΜΥΤΩΝΟΣ
ΘΡΑΣΩΝΙΩ ΕΡΙΤΙ ΜΩΣΑΥΚΡΑΤΕΙΩ.

ΟΞΕΤΗΠΟΛΙΛΕΒΑΔΕΙ
 ... ΑΝ . Ο ΤΟ ΡΕΦΩ
 ΡΟ ΡΙΩΝΟ
 ΔΕΚΑΔΡΑΧΜΑ Υ.ΑΣΔΕΚΑΚ
 ΚΗΟΣΤΙΣ. ΕΙΚΑΤΑ ΒΕΒΑΩΝΑΝΤΙΘΕ
 ΟΝΔΕΚΑΔΡΑΧΜΑΩΝΕΙΛΥΤΑΣΔΕΚΑ...
 ΜΕΝΑΥΤΩ. ΕΝΤΡΙΑΤΑΛΑΝΤΑ.ΥΝΤΑ.ΡΓ
 ΚΑΙ.ΚΕΔΟΝΩΝΒΑΣΙΛΕΥ.ΚΑΤΑΒΑ...
 .ΟΝΥΠΕΡΑΥΤΟΣΑΥΤΩΑΝΕΘΕΙΚΕ... ΤΗΣ
 ΑΡΜΟΙΒΛΕΟΙ... ΚΑΤ... ΕΝΙ...ΔΑΣΔΑΜ
 ΑΠΕΛΛΑΝΕΥΣΚΑΤΑ... ΑΝΕΘ... ΑΡΓΥΡΙΩ
 ΡΙΣΜΝΑΣΤΗ...ΜΑΧΟΣ.ΟΛΕΜΑΡΧΟΥ.ΩΡ.ΕΥ
 ΕΚΚΥΤΕΝΙΟΥΤΡ.ΦΩΝΙΩΙΕΝΤΟΝΟ...ΥΡΟΜ
 Δ...ΚΟΥΣΔΥΟ...ΚΑΙΔΕΚΑΠΕΝ
 ΤΕ.ΑΙΣΙΩΝ...ΙΟΣΤΡΙ
 ΔΡΑΧΜ...ΠΕΝΤΕ
 ..ΑΜΡ.Δ...ΟΣ.Α..
 ΚΟΝΕΥΑΝΟΙΔΑΣ...ΟΣΛΟ.ΟΣ
 ΕΒΔΟΜΕΙΚΟΝΤΑΔΡΑΧΜΑΣ...ΙΔΑΣ
 ΔΑΜΕΑΤΗΝ...ΑΝΔΡΙΩ
 ΕΥΑΝΟΙΔΑΣ...ΕΙΚΟΝ
 ΔΡΑΧΜΑΣ...ΑΡΓΥΡΙΩ
 ...ΠΥ...ΙΝΙΚΟΣΦΙΛΟ
 ΚΡΑΤΕΙΟΣΤΑΝΑΓΡΗΟΣΔΕΚΑΣΤΑΤΗΡΑΣ
 ΠΥΘΩΝΙΚΟΣΦΙΛΟΚΡΑΤΕ...
 ΔΕΚΑΣΤΑΤΗΡΑΣΠΟΥΘΟΝΙΚΟΣΤΑΝΑ
 ΓΡΗΟΣΦΙΛΟΚΡΑΤΕΙΟΣΤΡΙΑΚΟΝΤΑ...
 ...ΡΟΥ...
 ΠΕΝΤΕΣΤΑ...ΚΑΛ...
 ΑΡΙΣΤΙΩΝΟΣΧΑΛΚΙ...
 ΑΣΚΛΑΠΙΑΔΑΣΞΗΝΟΔΟΤΩ
 ΤΕΣΤΑΤΗΡΑΣ
 ΕΥΑΝΟΙΔΑΣ
 ΑΡΓΥΡΙΩΝ
 ΑΓΛΑΟΣ

There are several Lines more, but a few letters only at the beginning of each are preserved.

ΝΕΩΝΦΑΣΚΩΙ
 ΑΓΩΝΘΕΤΕΙ
 ΤΑΒΑΣΙΛΕΙΑ
 ΤΟΕΛΗΟΧΡΙΣ
 ΑΝΕΘΕΙΚΕΤΟΙ
 ΤΟΙΒΑΣΙΛΕ*Κ
 ΤΟΛΙ

5. **Επιγραφή** Ἀρτέμιδες πραεῖαι **μτφρ.:** Ἀρτέμιδες μελίχιες, επιγραφή που φανερώνει ότι στην πόλη υπήρχε ναός για τις θεότητες του τοκετού
6. **Επιγραφή** Μνασίππα Καφισοδώρω Ματίρι μεγάλη **μτφρ.:** η Μνησίππη του Κηφισοδώρου στη Μεγάλη Μητέρα
7. **Επιγραφή** Σωσίας Δαίμονι μελιχίω **μτφρ.:** ο Σωσίας στον μελίχιο θεό
8. **Επιγραφή** Αὐρ'Ονήσιμος Μεγιστίωνος θεῷ Ἄτει εὐχαριστήριον **μτφρ.:** ο Αὐρήλιος Ονήσιμος γιος του Μεγιστίωνα ως ευχαριστήριο στον θεό Ἄτη
9. **Επιγραφή** Δαλιόδωρος/ α καὶ Σώπατρος Ἀρτάμιδι Ορθωσίη **μτφρ.:** ο Δαλιόδωρος (ή η Δαλιοδώρα) στην Ἀρτέμιδα Ορθία
10. **Επιγραφή βάρου αγάλματος** Ματρί μεγάλη πηωνία (ή παιωνία) **μτφρ.:** στη μεγάλη μητέρα τη θεραπεύτρια
11. **Επιγραφή για τα Βασίλεια (αρ. 130, μουσείο Χαιρώνειας)** (αναφέρονται κάποια από τα αγωνίσματα των Βασιλείων)
 «Σαλπιστής» σαλπικτών
 «Κήρυξι» κηρύκων
 «ραψω;ρός» ραψωδών
 «παίδας δόλιχον» αγώνισμα δρόμου αντοχής για παιδιά
 «άνδρας δόλιχον» αγώνισμα δρόμου αντοχής για άνδρες
 «παίδας παγκράτιον» αγώνισμα πυγμής και πάλης για παιδιά
 «άνδρας πένταθλον» αγώνισμα που περιλάμβανε άλμα, δίσκο, στάδιο (αγώνας δρόμου 3 χλμ. περίπου) , ακόντιο και πάλη
 «οπλίτην» αγώνας δρόμου κατά τον οποίο ο δρομέας φορούσε χάλκινη πανοπλία
 «απόβασιν» αγώνας κατά τον οποίο ο αθλητής οπλισμένος πηδά από το κινούμενο άρμα, διανύει μια απόσταση τρέχοντας και ανεβαίνει πάλι σε αυτό με τη βοήθεια του ηνιόχου
 «συνωρίδι πωλική» αρματοδρομία, το άρμα οδηγούν δύο πουλάρια
 «συνωρίδι τελεία» αρματοδρομία, το άρμα οδηγούν δύο άλογα
 «κέλητι τελείω» ιπποδρομία
 «άρματι πωλικώ» αρματοδρομία με τέσσερα πουλάρια να οδηγούν το άρμα
 «άρματι τελείω» αρματοδρομία με τέσσερα άλογα να οδηγούν το άρμα
12. **Επιγραφή για τα Βασίλεια (αρ. 262, μουσείο Χαιρώνειας)** Σύμφωνα με την επιγραφή τα Βασίλεια τελούνταν «Παμβοιώτιου νομηνία» δηλαδή τον μήνα Παμβοιώτιο, τον σημερινό Οκτώβριο, και «ὁ καθεστάμενος ἀγωνοθέτης ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τῶν Βασιλείων, ὃν τίθησι τὸ κοινὸν Βοιωτῶν...», δηλαδή, ο αγωνοθέτης ήταν ντόπιος και διορισμένος από το κοινό των Βοιωτών...
13. **Επιγραφή Μητρώου** Ματρί μεγάλη
Μτφρ.: Στη μεγάλη μητέρα
14. **Επιγραφή (IG VII 3055) για τις προσφορές στο μαντείο**
 α) ἔδοξε τῇ πόλει λεβαδηίων · ὅς κα ἐν τῷ ἄντρον καταβᾷ τῷ Τρεφωνίοι κατιαρῶμεν ἐν τὸν θησαυρὸν νόμισμα ἀργύριον
 β) Ἀμύντας Περδίκκα, μακεδόνων βασιλεύς, καταβάς ἐν τῷ ἄντρον ὑπὲρ αὐτοσαυτῶ ἀνέθηκε
 Α) **Μτφρ.:** αποφασίστηκε από την πόλη των Λεβαδέων : οποιοσδήποτε και αν κατεβαίνει στο άντρο του Τροφωνίου πρέπει να καταθέτει στο θησαυροφυλάκιο του ναού ένα αργυρό νόμισμα

β) **Μτφρ.**: ο Αμύντας του Περδίκκα, ο βασιλιάς των Μακεδόνων, αφού κατέβηκε στ άντρο του Τροφωνίου, πρόσφερε αφιέρωμα υπέρ του ίδιου σε εσένα (Τροφώνιε)

15. **Επιγραφή Αθηνών (Αρχαιολ. Δελτ. Τόμ. 25^A, σελ. 59)** Ἐλευθέρια [ἐν Πλαται]αῖς Β., Τρο[φώνια] ἐν Λεβαδείᾳ, Σεβαστά ἐ]ν Νέα π]όλει, Ἄ]λεια ἐν Ρόδῳ... **Μτφρ.**: Τα Ελευθέρια γιορτάζονται στις Πλαταιές, τα Τροφώνια στη Λεβαδειά, τα Σεβάστεια στη Νέα Πόλη, τα Άλεια στη Ρόδο ...

16. **Αφιερωματικές επιγραφές απελευθερωμένων δούλων στον Δία Βασιλέα και στον Τροφώνιο** -ἀντίθειτι τὸ ἴδιον δουλικὸν παιδάριον (ή τὰν ἴδιαν δούλα ή τὸν ἴδιον ἰκέταν ή ἴδιον θεράποντα) τῷ δι βασιλεῖ κή τεῖ Τρεφωνίει ἱαρὸν (ή ἱαράν) εἴμεν τὸν πάντα χρόνον ...

Μτφρ.: δίνει τον δούλο του που είναι μικρό παιδί (ή τη δούλα του ή τον ἰκέτη ή τον υπηρέτη του) στον Δία Βασιλιά και στον Τροφώνιο για να είναι αφιερωμένος (ή αφιερωμένη) σε αυτόν για όλα τα χρόνια της ζωής του

17. **Ευριπίδης Ἴων Ἴων**: Σὺν ἀνδρὶ δ' ἦκεις ἢ μόνη χρηστήρια;

Κρέουσα: Σὺν ἀνδρί. σηκοὺς δ' ἐκστρέφει Τροφωνίου.

Ἴων: Πότερα θεατῆς ἢ χάριν μαντευμάτων;

Κρέουσα: Κείνου τε Φοίβου θ' ἐν θέλων μαθεῖν ἔπος.

Ἴων: Καρποῦ δ' ὕπερ γῆς ἦκετ', ἢ παίδων πέρι;

Κρέουσα: Ἀπαιδές ἐσμεν, χρόνι' ἔχοντ' εὐνήματα. [...]

Κρέουσα: Ἀλλ', ὦ ξέν', εἰσορῶ γὰρ εὐγενῆ πόσιν

Ξοῦθον πέλας δὴ τόνδε, τὰς Τροφωνίου

λιπόντα θαλάμας [...]

Ξοῦθος: Πρῶτον μὲν ὁ θεὸς τῶν ἐμῶν προσφθεγμάτων

λαβὼν ἀπαρχὰς χαιρέτω, σύ τ', ὦ γύναι.

Μῶν χρόνιος ἐλθὼν σ' ἐξέπληξ' ὀρρωδίᾳ;

Κρέουσα: Οὐδέν γ'· ἀφίκου δ' ἐς μέριμναν. Ἀλλὰ μοι

λέξον, τί θέσπισμ' ἐκ Τροφωνίου φέρεις,

παίδων ὅπως νῶν σπέρμα συγκραθήσεται;

Ξοῦθος: Οὐκ ἠξίωσε τοῦ θεοῦ προλαμβάνειν

μαντεύμαθ'· ἐν δ' οὖν εἶπεν· οὐκ ἄπαιδά με

πρὸς οἶκον ἤξειν οὐδὲ σὲ ἐκ χρηστηρίων.

Μτφρ.:

Ἴων: Με τον άνδρα σου ήρθες για χρησμούς ή μόνη;

Κρέουσα: Με τον άνδρα μου. Στα ιερά μέρη του Τροφωνίου βρίσκεται.

Ἴων: Ποιο από τα δύο. Ως θεατῆς ήλθε ή για να πάρει μαντεῖες;

Κρέουσα: Από εκείνον και από τον Φοῖβο θέλει να πάρει έναν λόγο.

Ἴων: Ἦρθε να ρωτήσῃ για τους καρπούς της γῆς ή για τα παιδιά του;

Κρέουσα: Ἀπαιδες εἴμαστε αν και πολλά χρόνια εἴμαστε παντρεμένοι.

[...]

Κρέουσα: Ἀλλά, ξένε, βλέπω τον ευγενή σύζυγό μου, τον Ξούθο,

να πλησιάζει, έχοντας αφήσει το άντρο του Τροφωνίου[...]

Ξούθος: Πρώτα στον θεό απευθύνω τον λόγο μου και ύστερα σε χαιρετώ και εσένα, γυναίκα. Μήπως η καθυστέρησή μου σε ανησύχησε;

Κρέουσα: Καθόλου, έφτασες πριν ξυπνήσει η ανησυχία μου. Ἀλλά πες μου, τι

χρησμό φέρνεις από τον Τροφώνιο, πώς θα καταφέρουμε να αποκτήσουμε παιδιά;

Ξούθος: Δεν με αξίωσε ο θεός να πάρω μαντεία. Ένας όμως είπε: στο σπίτι μας δεν θα πάμε χωρίς παιδί ούτε εγώ ούτε εσύ από το μαντείο τούτο.

- 18. Ηρόδοτος Κλειώ 46** Κροΐσος δὲ ἐπὶ δύο ἔτεα ἐν πένθει μεγάλῳ κατῆστο τοῦ παιδὸς ἐστερημένος. μετὰ δὲ ἡ Ἀστυάγειος τοῦ Κυαξάρειο ἡγεμονίᾳ καταιρεθεῖσα ὑπὸ Κύρου τοῦ Καμβύσεω καὶ τὰ τῶν Περσέων πρήγματα αὐξανόμενα πένθος μὲν Κροΐσον ἀπέπαυσε, ἐνέβησε δὲ ἐς φροντίδα, εἴ πως δύναιτο, πρὶν μεγάλους γενέσθαι τοὺς Πέρσας, καταλαβεῖν αὐτῶν αὐξανομένην τὴν δύναμιν. μετὰ ὧν τὴν διάνοιαν ταύτην αὐτίκα ἀπεπειρᾶτο τῶν μαντείων τῶν τε ἐν Ἑλλήσιν καὶ τοῦ ἐν Λιβύῃ, διαπέμψας ἄλλους ἄλλῃ, τοὺς μὲν ἐς Δελφοὺς ἰέναι, τοὺς δὲ ἐς Ἄβας τὰς Φωκέων, τοὺς δὲ ἐς Δωδώνην· οἱ δὲ τινὲς ἐπέμποντο παρὰ τε Ἀμφιάρεω καὶ παρὰ Τροφώνιον, οἱ δὲ τῆς Μιλησίδος ἐς Βραγχίδας.

Μτφρ.: Ο Κροΐσος δύο ολόκληρα χρόνια ἔμεινε ἀπρακτος μέσα σε μεγάλο πένθος για το χαμό του παιδιού του. Ὑστερα ὁμως ἡ ἡγεμονία του Ἀστυάγη, γιου του Κυαξάρη, που τὴν ἀφάνισε ὁ Κύρος, γιος του Καμβύση, καὶ τὰ περσικά πράγματα, που ὅλο καὶ πηγαιναν μπροστά, ἔβαλαν τέλος στο πένθος του καὶ τὸν ἔκαναν νὰ σκεφτεῖ μήπως μποροῦσε, πρὶν γίνουν μεγάλοι οἱ Πέρσες, νὰ σταματήσει τὴ δύναμή τους πάνω στὴν αὐξήσή της. [1.46.2] Με αὐτὴ τὴ σκέψη στο μυαλό του ζήτησε ἀμέσως νὰ δοκιμάσει τὰ ἐλληνικά μαντεία καὶ αὐτό που ἦταν στὴ Λιβύῃ, καὶ ἔστειλε ἀνθρώπους του ἄλλους ἀλλοῦ: Μερικοὺς νὰ πάνε στους Δελφοὺς, κάποιους στὴς Ἄβες τῆς Φωκίδος καὶ ἄλλους στὴ Δωδώνη· μερικοὶ νὰ τραβήξουν γιὰ τὸ ἱερό του Ἀμφιάρου καὶ του Τροφώνιου, καὶ ἄλλοι γιὰ τὴς Βραγχίδες τῆς χώρας τῶν Μιλησίων.

- 19. Ηρόδοτος, 8, 133-134** οἱ μὲν δὴ Ἕλληνες ἔπλεον ἐς τὴν Δῆλον, Μαρδόνιος δὲ περὶ τὴν Θεσσαλίην ἐχείμαζε. ἐνθεῦτεν δὲ ὁρμώμενος ἔπεμπε κατὰ τὰ χρηστήρια ἄνδρα Εὐρωπέα γένος, τῷ οὖνομα ἦν Μῦς, ἐντειλάμενος πανταχῇ μιν χρησόμενον ἐλθεῖν, τῶν οἷά τε ἦν σφι ἀποπειρήσασθαι. ὃ τι μὲν βουλόμενος ἐκμαθεῖν πρὸς τῶν χρηστηρίων ταῦτα ἐνετέλλετο, οὐκ ἔχω φράσαι· οὐ γὰρ ὧν λέγεται· δοκέω δ' ἔγωγε περὶ τῶν παρεόντων πρηγμάτων καὶ οὐκ ἄλλων πέρι πέμψαι. οὗτος ὁ Μῦς ἐξ τε Λεβάρειαν φαίνεται ἀπικόμενος καὶ μισθῷ πείσας τῶν ἐπιχωρίων ἄνδρα καταβῆναι παρὰ Τροφώνιον, καὶ ἐς Ἄβας τὰς Φωκέων ἀπικόμενος ἐπὶ τὸ χρηστήριον·

Μτφρ.: Οἱ Ἕλληνες ἐπλεον πρὸς τὴ Δῆλο, ἐνῶ ὁ Μαρδόνιος ξεχειμῶνιαζε στὴ Θεσσαλία. Αὐτὴ τὴν περιοχὴ ἔχοντας ὡς ὁρμητήριο, ἔστειλε ἕνα ἄνδρα Εὐρωπέα στο γένος, που τὸ ὄνομά του ἦταν Μυς, με τὴ διαταγὴ νὰ πάρει ἀπὸ παντοῦ χρησμούς καὶ νὰ ἐπιστρέψει, γιὰ τὴς ἐπιχειρήσεις που θὰ ἔπρεπε νὰ διεξάγουν. Ὅτι διατάχθηκε νὰ μάθει ἀπὸ τὰ μαντεία αὐτά, δὲν μπορῶ νὰ το πω, γιὰτὶ δὲν υπάρχουν πληροφορίες. Νομίζω ὁμως ὅτι ἔστειλε τὸν ἄνθρωπο νὰ ρωτήσει γιὰ τὴν παρούσα κατάσταση καὶ ὅχι γιὰ κάτι ἄλλο. Αὐτός ὁ Μυς φαίνεται ὅτι ἦρθε καὶ στὴ Λιβαδειά καὶ με χρήματα ἔπεισε ἕνα ἀπὸ τοὺς ντόπιους νὰ κατέβει στὸν Τροφώνιο. Επισκέφτηκε ἐπίσης καὶ τὸ μαντεῖο τῶν Ἀβῶν στὴ Φωκίδα.

- 20. Ησύχιος, Γλῶσσαι** κριθῶν ὄχλος: ἐν Τροφωνίῳ (Cratin. fr. 227)· παρέθηκε δὲ παίζων τὸ ἀργύριον

Μτφρ.: μεγάλη ποσότητα κόκκων σιταριοῦ: φράση που ἀναφέρεται στὸν Τροφώνιο. Φράση ἀπὸ ἀπόσπασμα τοῦ Κρατίνου που τὴ χρησιμοποιεῖ μιλώντας μεταφορικά γιὰ τὰ χρήματα (τοῦ μαντείου)

21. Ηούχιος, Γλώσσαι Έρκύνια: έορτή Δήμητρος

Μτφρ.: Έρκύνια, εορτή της Δήμητρας

22. Όμηρος, Ιλιάδα Ο 329-330 (Ο Αρκεσίλαος ήταν Βοιωτός αρχηγός στον τρωικό πόλεμο, που τον σκότωσε ο Έκτορας και ο τάφος του βρισκόταν στις όχθες της Έρκυνας)

Έκτωρ μὲν Στιχίον τε καὶ Ἀρκεσίλαον ἔπεφνε,
τὸν μὲν Βοιωτῶν ἡγήτορα χαλκοχιτώνων

Μτφρ.: Ο Έκτορας τον Στίχιο και τον Αρκεσίλαο σκότωσε,
τον αρχηγό των Βοιωτών με τους χάλκινους θώρακες

23. Ομηρικός Ύμνος στον Απόλλωνα ἔνθα ἄναξ τεκμήρατο Φοῖβος Ἀπόλλων

νηὸν ποιήσασθαι ἐπήρατον εἶπέ τε μῦθον·
ἐνθάδε δὴ φρονέω τεύξειν περικαλλέα νηὸν
ἔμμεναι ἀνθρώποις χρηστήριον οἷ τέ μοι αἰεὶ
ἐνθάδ' ἀγινήσουσι τελεέσσας ἑκατόμβας,
290 ἢ μὲν ὅσοι Πελοπόννησον πείραν ἔχουσιν,
ἢ δ' ὅσοι Εὐρώπην τε καὶ ἀμφιρύτους κατὰ νήσους,
χρησόμενοι· τοῖσιν δ' ἄρ' ἐγὼ νημερτέα βουλήν
πᾶσι θεμιστεύοιμι χρέων ἐνὶ πίνονι νηῶ.
ὥς εἰπὼν διέθηκε θεμέλια Φοῖβος Ἀπόλλων
295 εὐρέα καὶ μάλα μακρὰ διηνεκές· αὐτὰρ ἐπ' αὐτοῖς
λαῖνον οὐδὸν ἔθηκε Τροφώνιος ἢ δ' Ἀγαμήδης
υἱέες Ἐργίνου, φίλοι ἀθανάτοισι θεοῖσιν·
ἀμφὶ δὲ νηὸν ἔνασσαν ἀθέσφατα φῦλ' ἀνθρώπων
κτιστοῖσιν λάεσσιν ἀοίδιμον ἔμμεναι αἰεὶ.

Μτφρ.: δώ αποφάσισε ο άναξ Φοῖβος Απόλλων
ναό να φτιάξει λατρευτό και εἶπε αυτά τα λόγια·
Λοιπόν εδώ φρονώ περικαλλή ναό να ιδρύσω
να' ναι χρηστήριο στους ανθρώπους που για χάρη μου εσαεί
εδώ εκατόμβες θα προσφέρουν τελεσφόρες,
όσοι στην πλούσια κατοικούνε Πελοπόννησο,
και όσοι στην Ευρώπη και στα περίβρεχτα νησιά,
χρησμό ζητώντας· και σ' αυτούς όλους εγώ αλάνθαστα
θα τους χρησιμοδοτώ μέσα στον πλούσιο ναό.
Αυτά σαν εἶπε έθεσε τα θεμέλια ο Φοῖβος Απόλλων
πλατιά και σ' έκταση πολύ μακριά· κι έπειτα πάνω τους
πέτρινο τοποθέτησε κατώφλι ο Τροφώνιος κι ο Αγαμήδης
οι γιοι του Εργίνου, οι προσφιλείς στους αθανάτους θεούς.
Και τότε γένη ανθρώπων αναρίθμητα χτίσανε το ναό
με λίθους λαξευτούς για να 'ναι πάντα αξιοῦμνητος.

24. Πausανίας, Βοιωτικά, ΙΧ, 11, 1-2 ἐν ἀριστερᾷ δὲ τῶν πυλῶν, ἃς ὀνομάζουσιν

Ἥλέκτρας, οἰκίας ἐστὶν ἐρείπια ἔνθα οἰκῆσαι φασιν Ἀμφιτρύωνα διὰ τὸν
Ἥλεκτρύωνος θάνατον φεύγοντα ἐκ Τίρυνθος· καὶ τῆς Ἀλκμήνης ἐστὶν ἔτι ὁ θάλαμος
ἐν τοῖς ἐρείπιοις δῆλος. οἰκοδομῆσαι δὲ αὐτὸν τῷ Ἀμφιτρύωνι Τροφώνιόν φασι καὶ
Ἀγαμήδην, καὶ ἐπίγραμμα ἐπ' αὐτῷ ἐπιγραφῆναι τόδε:
Ἀμφιτρύων ὅτ' ἔμελλ' ἀγαγέσθαι δεῦρο γυναῖκα

Ἀλκμήνην, θάλαμόν γ' εἰλίξατο τοῦτον ἑαυτῷ·

Ἀγχάσιος δ' ἐποίησε Τροφώνιος ἡδ' Ἀγαμήδης.

τοῦτο μὲν ἐνταῦθα οἱ Θηβαῖοι γραφῆναι λέγουσιν

Μτφρ.: Αριστερά από τις πύλες τις οποίες ονομάζουν Ηλέκτρες βρίσκονται τα ερείπια οικίας όπου λένε ότι κατοικούσε ο Αμφιτρύωνας μετά την εξορία του από την Τίρυνθα για τον θάνατο του Ηλεκτρύωνος · και της Αλκμήνης ο θάλαμος διακρίνεται ανάμεσα στα ερείπια. Λένε ότι αυτόν τον έχτισαν για τον Αμφιτρύωνα ο Τροφώνιος και ο Αγαμήδης, και σε αυτόν βρίσκεται η εξής επιγραφή:

«Ὅταν ο Αμφιτρύων ἐπρόκειτο να φέρει ἐδῶ τη γυναῖκα του,

την Αλκμήνη, διάλεξε τον θάλαμο αυτό για τον εαυτό του·

αὐτόν τον κατασκεύασε ο Τροφώνιος ο ισόθεος και ο Αγαμήδης».

Αυτό λένε οι Θηβαῖοι ότι έχει γραφεί εκεί.

25. Παιανίας, Βοιωτικά, ΙΧ, 37, 3-7 Ἐργίνος δὲ ἄτε κεκακωμένων ἐς τὸ ἔσχατον τῶν πολιτῶν πρὸς μὲν τὸν Ἡρακλέα ἐποίησατο εἰρήνην, πλοῦτον δὲ τὸν πρότερον καὶ εὐδαιμονίαν ἐκείνην ἀνασώσασθαι ζητῶν ἡμέλησεν ἀπάντων ὁμοίως τῶν ἄλλων, ὥστε καὶ ἔλαθεν ἄγαμος καὶ ἄπαις ἀφικόμενος ἐς γῆρας. ὥς δὲ αὐτῷ χρήματα συνείλεκτο, ἐνταῦθα ἐπεθύμησέν οἱ γενέσθαι παῖδας · ἐλθόντι δὲ ἐς Δελφοὺς καὶ ἐρομένῳ περὶ παίδων χρᾶ τάδε ἡ Πυθία:

Ἐργίνε Κλυμένοιο πάι Πρεσβωνιάδαο,

ὄψ' ἦλθες γενεὴν διζήμενος, ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν

ἰστοβοῆι γέροντι νέην ποτίβαλλε κορώνην.

λαμβάνει δὲ αὐτῷ νέαν γυναῖκα κατὰ τὸ μάντευμα Τροφώνιος γίνεται καὶ Ἀγαμήδης. λέγεται δὲ ὁ Τροφώνιος Ἀπόλλωνος εἶναι καὶ οὐκ Ἐργίνου· καὶ ἐγὼ τε πειθομαι καὶ ὅστις παρὰ Τροφώνιον ἦλθε δὴ μαντευσόμενος. τούτους φασίν, ὥς ἠυξήθησαν, γενέσθαι δεινοὺς θεοῖς τε ἱερὰ κατασκευάσασθαι καὶ βασιλεία ἀνθρώποις· καὶ γὰρ τῷ Ἀπόλλωνι τὸν ναὸν ὠκοδόμησαν τὸν ἐν Δελφοῖς καὶ Ὑριεῖ τὸν θησαυρόν. ἐποίησαν δὲ ἐνταῦθα τῶν λίθων ἓνα εἶναι σφισιν ἀφαιρεῖν κατὰ τὸ ἐκτός· καὶ οἱ μὲν αἰεὶ τι ἀπὸ τῶν τιθεμένων ἐλάμβανον· Ὑριεὺς δὲ εἶχετο ἀφασία, κλεῖς μὲν καὶ σημεῖα τὰ ἄλλα ὁρῶν ἀκίνητα, τὸν δὲ ἀριθμὸν αἰεὶ τῶν χρημάτων ἐλάττονα. ἴστησιν οὖν ὑπὲρ τῶν ἀγγείων, ἐν οἷς ὁ τε ἄργυρος ἐνῆν καὶ ὁ χρυσὸς οἱ, πάγας ἦ τι καὶ ἄλλο ὃ τὸν ἐσελθόντα καὶ ἀπτόμενον τῶν χρημάτων καθέξειν ἔμελλεν. ἐσελθόντος δὲ τοῦ Ἀγαμήδους τὸν μὲν ὁ δεσμὸς κατεῖχε, Τροφώνιος δὲ ἀπέτεμεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, ὅπως μὴ ἡμέρας ἐπισχούσης ἐκεῖνος γένοιτο ἐν αἰκίαις καὶ αὐτὸς μηνυθεῖ μετέχων τοῦ τολμήματος. καὶ Τροφώνιον μὲν ἐνταῦθα ἐδέξατο ἡ γῆ διαστᾶσα, ἔνθα ἐστὶν ἐν τῷ ἄλσει τῷ ἐν Λεβαδεῖα βόθρος τε Ἀγαμήδους καλούμενος καὶ πρὸς αὐτῷ στήλη.

Μτφρ.: ο Εργίνος, επειδή οι πολίτες κακόπαθαν σε ἔσχατο βαθμό, με τον Ηρακλή ἔκανε εἰρήνην καὶ θέλοντας να ανακτήσει τα προηγούμενα πλούτη καὶ την ευημερία, παραμέλησε ὅλα τα ἄλλα ανεξαιρέτως καὶ ἐφτάσε στα γηρατειά ἀνύπανδρος καὶ χωρὶς παιδιά. Ὅταν ὁμως μάζεψε πλούτη, τότε ἐπιθύμησε να ἀποκτήσει παιδιά. Ὅταν λοιπὸν ἦλθε στους Δελφοὺς καὶ ρώτησε για παιδιά, ἡ Πυθία του ἔδωσε αὐτόν τον χρῆσμό:

«Εργίνε, για του Πρεσβωνιάδη Κλυμένη,

αργά ἦλθες ζητώντας συνέχεια της γενιάς σου, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τώρα στο γέρικο ξύλο του αλετριού καινούργια βάλε τελείωμα».

Και αφού παντρεύτηκε νέα γυναίκα κατά τη μαντεία, γεννιέται ο Τροφώνιος και ο Αγαμήδης. Λέγεται ότι ο Τροφώνιος είναι γιος του Απόλλωνα και όχι του Εργίνου. Με αυτό συμφωνώ και εγώ και όποιος άλλος ήλθε για να πάρει μαντεία στον Τροφώνιο. Αυτοί λένε, όταν μεγάλωσαν, έγιναν ικανότατοι στο να κατασκευάζουν ιερά για τους θεούς και παλάτια για τους ανθρώπους. Έτσι και τον ναό του Απόλλωνα έχτισαν στους Δελφούς και τον θησαυρό του Υριέα. Το έχτισαν έτσι ώστε ένας από τους λίθους να αφαιρείται από την έξω πλευρά. Και αυτοί κάθε φορά έπαιρναν κάτι από αυτά που τοποθετούσε μέσα (ο Υριέας). Ο Υριέας είχε μείνει άφωνος βλέποντας την κλειδαριά και τις άλλες σφραγίδες στη θέση τους, αλλά τον αριθμό των θησαυρών του να ελαττώνεται συνεχώς. Έστησε λοιπόν πάνω από τα αγγεία, όπου φυλασσόταν το ασήμι και ο χρυσός του, παγίδες ή κάτι άλλο το οποίο προοριζόταν να πιάσει όποιον έμπαινε και άγγιζε τους θησαυρούς. Όταν μπήκε ο Αγαμήδης, η παγίδα τον ακινητοποίησε και ο Τροφώνιος του έκοψε το κεφάλι, ώστε μόλις ξημερώσει να μην τον βασανίσουν και να μην φανερωθεί ότι μετείχε και εκείνος στο τόλμημα. Και τον Τροφώνιο άνοιξε η γη και τον έκλεισε μέσα στο άλσος της Λιβαδειάς, εκεί όπου βρίσκεται και ο λεγόμενος λάκκος του Αγαμήδη και κοντά σε αυτόν μία στήλη.

26. Πανσανίας, Μεσσηνιακά, 4, 32, 5-6 φασὶ δὲ οἱ Θηβαῖοι μελλούσης τῆς μάχης ἔσσεσθαι σφισιν ἐν Λεύκτροις ἐς ἄλλα τε ἀποστεῖλαι χρηστήρια καὶ ἐρησομένους τὸν ἐν Λεβαδεῖα θεόν. λέγεται μὲν οὖν καὶ τὰ παρὰ τοῦ Ἰσμηνίου καὶ τοῦ Πτώου, πρὸς δὲ τὰ ἐν Ἄβαις τε χρησθέντα καὶ τὰ ἐν Δελφοῖς· Τροφώνιον δὲ φασιν εἰπεῖν ἐξαμέτρον:

πρὶν δορὶ συμβαλέειν ἐχθροῖς, στήσασθε τρόπαιον,
ἀσπίδα κοσμήσαντες ἐμήν, τὴν εἴσατο νηῶ
θοῦρος Ἀριστομένης Μεσσήνιος. αὐτὰρ ἐγὼ τοι
ἀνδρῶν δυσμενέων φθίσω στρατὸν ἀσπιστῶν.

ἀφικομένου δὲ τοῦ χρησμοῦ δεηθῆναι Ξενοκράτους λέγουσιν Ἐπαμινώνδαν· ὁ δὲ τὴν τε ἀσπίδα μεταπέμπεται τοῦ Ἀριστομένου καὶ ἐκόσμησεν ἀπ' αὐτῆς τρόπαιον, ὅθεν τοῖς Λακεδαιμονίοις ἔσσεσθαι σύνοπτον ἔμελλεν. ἦδυσαν δὲ ἄρα τὴν ἀσπίδα οἱ μὲν αὐτῶν ἐν Λεβαδεῖα καθ' ἡσυχίαν ἑωρακότες, ἀκοῇ δὲ καὶ πάντες· ὥς δὲ ἐγένετο ἡ νίκη Θηβαίοις, ἀποδιδόασιν αὐθις τῷ Τροφωνίῳ τὸ ἀνάθημα. Ἀριστομένους δὲ καὶ χαλκοῦς ἀνδριάς ἐστὶν ἐν τῷ Μεσσηνίων σταδίῳ

Μτφρ.: Λένε οι Θηβαῖοι ότι, όταν επρόκειτο να πολεμήσουν στα Λεύκτρα, έστειλαν ανθρώπους και σε άλλα μαντεία για να πάρουν χρησμό και στη Λιβαδειά στον θεό. Και λέγεται ότι έδωσαν χρησμό και το μαντείου του Ισμηνίου και το Πτώο και το μαντείο στις Άβες και στους Δελφούς· ο Τροφώνιος λένε ότι είπε σε εξάμετρος στίχους:

« Πριν να χτυπηθείτε με τους εχθρούς, να στήσετε τρόπαιο, και να το κοσμήσετε με την ασπίδα μου, αυτή που έφερε στον ναό ο πολεμιστής Αριστομένης ο Μεσσήνιος. Αμέσως εγώ τότε θα εξοντώσω τον στρατό των ανάξιων εμπιστοσύνης εχθρικών ανδρών». Και όταν έφτασε ο χρησμός λένε ότι ο Επαμινώνδας ζήτησε από τον Ξενοκράτη να τον πραγματοποιήσει. Και αυτός έφερε την ασπίδα του Αριστομένη και στόλισε με αυτή το τρόπαιο σε σημείο που με μια ματιά θα μπορούσαν να το δουν οι

Λακεδαιμόνιοι. Γνώριζαν την ασπίδα όσοι την είχαν δει στη Λιβαδειά να κείται και όλοι εξ ακοής· και όταν πήραν τη νίκη οι Θηβαίοι, ευθύς έδωσαν πίσω στον Τροφώνιο το ανάθημα. Υπάρχει και χάλκινο ανδριάντας του Αριστομένη στο στάδιο των Μεσσηνίων.

27. Πausανίας, Φωκικά, Χ, 5, 13 τέταρτος δὲ ὑπὸ Τροφωνίου μὲν εἰργάσθη καὶ Ἀγαμήδους, λίθου δὲ αὐτὸν ποιηθῆναι μνημονεύουσι: κατεκαύθη δὲ Ἐρξικλείδου μὲν Ἀθήνησιν ἄρχοντος, πρώτῳ δὲ τῆς ὀγδῆς Ὀλυμπιάδος ἔτει καὶ πεντηκοστῆς, ἦν Κροτωνιάτης ἐνίκα Διόγνητος.

Μτφρ.: Ο τέταρτος (ναός των Δελφών) κατασκευάστηκε από τον Τροφώνιο και τον Αγαμήδη, και λέγεται ότι αυτός κατασκευάστηκε από λίθο. Καταστράφηκε από φωτιά την εποχή που ήταν άρχοντας στην Αθήνα ο Ερξικλείδης, το πρώτο έτος της πεντηκοστής ὀγδοῦς Ολυμπιάδας, (548 π. Χ.) κατά την οποία νίκησε ο Κροτωνιάτης Διόγνητος.

28. Πίνδαρος, Ολυμπιονίκος Ζ' (για τον Διαγόρα της Ρόδου, νικητή στην Πυγμαχία)
...ἔγνω... ἀγῶνες τ' ἔννομοι Βοιωτῶν, Πελλανά τ' Αἰγίνα τε νικῶνθ' ἐξάκις...

Μτφρ.: τον γνώρισαν ... και οι θεσπισμένοι αγώνες των Βοιωτών, και η Παλλήνη και στην Αίγινα πέτυχε έξι νίκες...

Σχολιαστής: με τη φράση «ἀγῶνες τ' ἔννομοι Βοιωτῶν», αναφέρεται στα «έν δὲ Λεβαδεία τὰ καλούμενα Βασίλεια», δηλαδή, ο ποιητής όταν μιλά για τους θεσπισμένους αγώνες των Βοιωτών αναφέρεται στους αγώνες που γίνονται στη Λιβαδειά και ονομάζονται Βασίλεια

29. Πλουτάρχου, Ερωτικές διηγήσεις Ἐν Ἀλιάρτῳ τῆς Βοιωτίας κόρη τις γίνγεται κάλλει διαπρέπουσα ὄνομα Ἀριστόκλεια · θυγάτηρ δ' ἦν Θεοφάνους. Ταύτην μνῶνται Στράτων Ὀρχομένιος καὶ Καλλισθένης Ἀλιάρτιος. Πλουσιώτερος δ' ἦν Στράτων καὶ μᾶλλον τι τῆς παρθένου ἡττημένος · ἐτύγχανε γὰρ ἰδὼν αὐτὴν ἐν Λεβαδείᾳ λουομένην ἐπὶ τῇ κρήνῃ τῇ Ἐρκύνῃ · ἔμελλε γὰρ τῷ Διὶ τῷ βασιλεῖ κανηφορεῖν. ἀλλ' ὁ Καλλισθένης γε πλεον ἐφέρετο · ἦν γὰρ τῷ γένει προσήκων τῇ κόρῃ. ἀπορῶν δὲ τῷ πράγματι ὁ Θεοφάνης, ἐδεδίει γὰρ τὸν Στράβωνα πλούτῳ καὶ γένει σχεδὸν ἀπάντων διαφέροντα τῶν Βοιωτῶν, τὴν αἴρεσιν ἐβούλετο τῷ Τροφωνίῳ ἐπιτρέψαι
Μτφρ.: Στην Αλίαρτο της Βοιωτίας ζούσε μια κόρη που ξεχώριζε στην ομορφιά με το όνομα Αριστόκλεια. Ήταν θυγατέρα του Θεοφάνους. Αυτήν ήθελαν να παντρευτούν ο Στράτων από τον Ορχομενό και ο Καλλισθένης από την Αλίαρτο. Πλουσιώτερος ήταν ο Στράτων και περισσότερο ερωτευμένος με την κόρη, γιατί έτυχε να τη δει στη Λιβαδειά να λούζεται στην κρήνη Ερκύνη, διότι επρόκειτο να γίνει κανηφόρος στη γιορτή του Διός Βασιλέως. Αλλά ο Καλλισθένης ήταν σε πλεονεκτικότερη θέση, γιατί ήταν πιο ταιριαστός στην κόρη χάρη στην καταγωγή του. Ο Θεοφάνης βρέθηκε σε αδιέξοδο με την κατάσταση, γιατί φοβόταν τον Στράβωνα που υπερείχε στον πλούτο και στην καταγωγή σχεδόν από όλους τους Βοιωτούς και έτσι θέλησε να αναθέσει την εκλογή στον Τροφώνιο...

30. Πλούταρχος, Παραμυθητικός προς Απολλώνιον Καὶ περὶ Ἀγαμήδους δὲ καὶ Τροφωνίου φησὶ Πίνδαρος τὸν νεῶν τὸν ἐν Δελφοῖς οἰκοδομήσαντας αἰτεῖν παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος μισθόν, τὸν δ' αὐτοῖς ἐπαγγείλασθαι εἰς ἐβδόμην ἡμέραν ἀποδώσειν, ἐν τοσούτῳ δ' εὐώχεῖσθαι παρακελεύεσθαι· τοὺς δὲ ποιήσαντας τὸ προσταχθέν τῇ ἐβδόμῃ νυκτὶ κατακοιμηθέντας τελευτῆσαι.

Μτφρ. : Σχετικά με τον Αγαμήδη και τον Τροφώνιο διηγείται ο Πίνδαρος ότι, αφού έχτισαν τον ναό στους Δελφούς, ζήτησαν από τον Απόλλωνα την αμοιβή τους και αυτός τους υποσχέθηκε ότι θα τους τη δώσει μετά από επτά ημέρες. Εν τω μεταξύ τους προέτρεψε να διασκεδάσουν. Αυτοί έκαναν πράξη την προτροπή και την έβδομη νύχτα έπεσαν για ύπνο και πέθαναν.

31. Πλούταρχος ,Περί του Σωκράτους δαιμόνιον²¹] ... ἃ δὲ Τιμάρχου τοῦ Χαιρωνέως ἠκούσαμεν ὑπὲρ τούτων διεξιόντος, οὐκ οἶδα μὴ μύθοις ὁμοιότερ' ἢ λόγοις ὄντα σιωπᾶν ἄμεινον.' 'μηδαμῶς' εἶπεν ὁ Θεόκριτος, 'ἀλλὰ δῖελθ' αὐτά· καὶ γὰρ εἰ μὴ λίαν ἀκριβῶς, ἀλλ' ἔστιν ὅπη ψαύει τῆς ἀληθείας καὶ τὸ μυθῶδες. (590) πρότερον δὲ τίς ἦν οὗτος ὁ Τίμαρχος φράσον· | οὐ γὰρ ἔγνω τὸν ἄνθρωπον.' 'εἰκότως γ', εἶπεν ὁ Σιμμίας 'ὦ Θεόκριτε· νέος γὰρ ὢν κομιδῇ κατέστρεψε τὸν βίον καὶ Σωκράτους δεηθεὶς ταφῆναι παρὰ Λαμπροκλέα τὸν Σωκράτους υἱόν, ὀλίγαις πρότερον ἡμέραις αὐτοῦ τεθνηκότα, φίλον καὶ ἡλικιώτην γενόμενον. οὗτος οὖν ποθῶν γνῶναι τὸ Σωκράτους δαιμόνιον ἦν ἔχει δύναμιν, ἅτε δὴ νέος οὐκ ἀγεννῆς ἄρτι γεγευμένος φιλοσοφίας, ἐμοὶ καὶ Κέβητι κοινωσάμενος μόνοις εἰς Τροφωνίου κατῆλθε δράσας τὰ νομιζόμενα περὶ τὸ μαντεῖον. ἐμμεΐνας δὲ δύο νύκτας κάτω καὶ μίαν ἡμέραν, τῶν πολλῶν ἀπεγνωκότων αὐτὸν ἤδη καὶ τῶν οἰκείων ὀδυρομένων, πρῶτ' ἄλλα φαῖδρος ἀνῆλθε· προσκυνήσας δὲ τὸν θεόν, ὡς πρῶτον διέφυγε τὸν ὄχλον, διηγείτο ἡμῖν θαυμάσια πολλὰ καὶ ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι.

[22] Ἐφη δὲ καταβὰς εἰς τὸ μαντεῖον περιτυχεῖν σκότῳ πολλῷ τὸ πρῶτον, εἴτ' ἐπευξάμενος κεῖσθαι πολὺν χρόνον οὐ μάλα συμφρονῶν ἐναργῶς εἴτ' ἐγρήγορεν εἴτ' ὄνειροπολεῖ· πλὴν δόξαι γε τῆς κεφαλῆς ἅμα ψόφῳ προσπεσόντι πληγείσης τὰς ῥαφὰς διαστάσας μεθιέναι τὴν ψυχὴν. ὥς δ' ἀναχωροῦσα κατεμύγνυτο πρὸς ἀέρα διαυγῇ καὶ καθαρὸν ἀσμένει, πρῶτον μὲν ἀναπνεῦσαι τότε δοκεῖν διὰ χρόνου συχνοῦ τεινομένην τέως καὶ πλείονα γίνεσθαι τῆς πρότερον ὥσπερ ἰστίον ἐκπεταννύμενον, ἔπειτα κατακούειν ἁμαυρῶς ῥοίζου τινὸς ὑπὲρ κεφαλῆς περιελαυνομένου φωνῆν ἠδεῖαν ἰέντος. ἀναβλέψας δὲ τὴν μὲν γῆν οὐδαμοῦ καθορᾶν, νήσους δὲ λαμπομένας μαλακῷ πυρὶ κατ' ἀλλήλων ἐξαμειβούσας ἄλλην ἄλλοτε χρόαν ὥσπερ βαφὴν ἅμα τῷ φωτὶ ποικιλλομένην κατὰ τὰς μεταβολάς. φαίνεσθαι δὲ πλήθει μὲν ἀναρίθμους μεγέθει δ' ὑπερφυεῖς, οὐκ ἴσας δὲ πάσας ἀλλ' ὁμοίως κυκλοτερεῖς· οἶεσθαι δὲ ταύταις τὸν αἰθέρα κύκλῳ φερομέναις ὑπορροίζεῖν λιγυρῶς· εἶναι γὰρ ὁμολογουμένην τῇ τῆς κινήσεως λειότητι τὴν πραότητα τῆς φωνῆς ἐκείνης ἐκ πασῶν συνηρμοσμένης. διὰ μέσου δ' αὐτῶν θάλασσαν ἢ λίμνην ὑποκεχύσθαι τοῖς χρώμασι διαλάμπουσιν διὰ τῆς γλαυκότητος ἐπιμιγνυμένοις· καὶ τῶν νήσων ὀλίγας μὲν διεκπλεῖν κατὰ πόρον καὶ διακομίζεσθαι πέραν τοῦ ῥεύματος, ἄλλας δὲ πολλὰς - - - ἐφέλκεσθαι τῇ - - - σχεδὸν ὑποφερομένης. εἶναι δὲ τῆς θαλάσσης πῇ μὲν πολὺ βάθος κατὰ νότον μάλιστα, πῇ δ' ἄραια τενάγη καὶ βραχέα, πολλαχῇ δὲ καὶ ὑπερχεῖσθαι καὶ ἀπολείπειν αὐτὴς οὐ μεγάλας ἐκβολὰς λαμβάνουσιν, καὶ τῆς χρόας τὸ μὲν ἄκρατον καὶ πελάγιον, τὸ δ' οὐ καθαρὸν ἀλλὰ συγκεχυμένον καὶ λιμνώδες. τῶν δὲ ῥοθίων τὰς νήσους ἅμα περιγινομένης ἐπανάγειν· οὐ μὴν εἰς ταῦτ' ἀρχῇ συνάπτειν τὸ πέραν οὐδὲ ποιεῖν κύκλον, ἀλλ' ἡσυχῇ παραλλάσσειν τὰς ἐπιβολὰς ἔλικα ποιούσας μίαν ἐν τῷ περιστρέφεσθαι. τούτων δὲ πρὸς τὸ μέσον μάλιστα τοῦ περιέχοντος καὶ μέγιστον ἐγκεκλίσθαι τὴν θάλασσαν ὀλίγῳ τῶν ὀκτὼ μερῶν τοῦ παντὸς ἔλαττον, ὡς αὐτῷ κατεφαίνετο· δύο δ' αὐτὴν ἔχειν ἀναστομώσεις πυρὸς ἐμβάλλοντας ἐναντίους ποταμοὺς δεχομένας, ὥστ' ἐπὶ πλείστον

ἀνακοπτομένην κοχλάζειν καὶ ἀπολευκαίνεσθαι τὴν γλαυκότητα. ταῦτα μὲν οὖν ὁρᾶν τερπόμενος τῇ θεᾷ· κάτω δ' ἀπιδόντι φαίνεσθαι χάσμα μέγα στρογγύλον οἷον ἐκτετμημένης σφαίρας, φοβερὸν δὲ δεινῶς καὶ βαθύ, πολλοῦ σκότους πληρὲς οὐχ ἡσυχάζοντος ἀλλ' ἑκταραττομένου καὶ ἀνακλύζοντος πολλακίς· ὅθεν ἀκούεσθαι μυρίας μὲν ὠρυγὰς καὶ στεναγμούς ζῶων μυρίων δὲ κλαυθμὸν βρεφῶν καὶ μεμιγμένους ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ὀδυρμούς, ψόφους δὲ παντοδαπούς καὶ θορύβους ἐκ βάθους πόρρωθεν (591) ἀμυδροὺς ἀναπεμπομένους οἷς οὐ μετρίως αὐτὸς ἐκτεπλήχθαι. χρόνου δὲ προϊόντος εἰπεῖν τινα πρὸς αὐτὸν οὐχ ὁρώμενον ὧ Τίμαρχε, τί ποθεῖς πυθέσθαι; φράσαι δ' αὐτὸν ὅτι ἅπαντα, τί γὰρ οὐ θαυμάσιον; ἄλλ' ἡμῖν φάναι τῶν ἄνω μέτεστι μικρόν· ἄλλων γὰρ θεῶν ἐκεῖνα· τὴν δὲ Φερσεφόνης μοῖραν, ἣν ἡμεῖς διέπομεν, τῶν τετάρτων μίαν οὔσαν ὥς ἡ Στύξ ὀρίζει, βουλομένῳ σοι σκοπεῖν πάρεστιν· ἐρομένου δ' αὐτοῦ τίς ἡ Στύξ ἐστίν, ὁδὸς εἰς Ἄιδου φάναι καὶ πρόεισιν ἐξ ἐναντίας, αὐτῇ σχίζουσα τῇ κορυφῇ τὸ φῶς· ἀνατείνουσα δ', ὥς ὁρᾷς, ἐκ τοῦ Ἄιδου κάτωθεν ἢ ψαύει περιφερομένη (καὶ) τοῦ φωτός, ἀφορίζει τὴν ἐσχάτην μερίδα τῶν ὅλων. τέσσαρες δ' εἰσὶν ἀρχαὶ πάντων, ζωῆς μὲν ἡ πρώτη κινήσεως δ' ἡ δευτέρα γενέσεως δ' ἡ τρίτη φθορᾶς δ' ἡ τελευταία· συνδεῖ δὲ τῇ μὲν δευτέρᾳ τὴν πρώτην Μονὰς κατὰ τὸ ἀόρατον, τὴν δὲ δευτέραν τῇ τρίτῃ Νοῦς καθ' ἥλιον, τὴν δὲ τρίτην πρὸς τετάρτην Φύσις κατὰ σελήνην. τῶν δὲ συνδέσμων ἐκάστου Μοῖρα κλειδοῦχος Ἀνάγκης θυγάτηρ κάθηται, τοῦ μὲν πρώτου Ἄτροπος τοῦ δὲ δευτέρου Κλωθώ, τοῦ δὲ πρὸς σελήνην Λάχεσις, περὶ ἣν ἡ καμπὴ τῆς γενέσεως, αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι νῆσοι θεοὺς ἔχουσι· σελήνη δὲ δαιμόνων ἐπιχθονίων οὔσα φεύγει τὴν Στύγα μικρόν ὑπερφέρουσα, λαμβάνεται δ' ἅπαξ ἐν μέτροις δευτέροις ἐκατὸν ἐβδομήκοντα ἐπτὰ. καὶ τῆς Στυγὸς ἐπιφερομένης αἱ ψυχαὶ βοᾶσι δειμαίνουσαι· πολλὰς γὰρ ὁ Ἄιδης ἀφαρπάζει περιολισθανούσας, ἄλλας δ' ἀνακομίζεται κάτωθεν ἢ σελήνη προσνηχομένας, αἷς εἰς καιρὸν ἢ τῆς γενέσεως τελευτῇ συνέπεσε, πλην ὅσαι μιαιραὶ καὶ ἀκάθαρτοι· ταύτας δ' ἀστράπτουσα καὶ μυκωμένη φοβερὸν οὐκ ἔξω πελάζειν, ἀλλὰ θρηνοῦσαι τὸν ἑαυτῶν πότμον ἀποσφαλλόμεναι φέρονται κάτω πάλιν ἐπ' ἄλλην γένεσιν, ὥς ὁρᾷς· ἄλλ' οὐδὲν ὁρᾷ τὸν Τίμαρχον εἰπεῖν ἢ πολλοὺς ἀστέρας περὶ τὸ χάσμα παλλομένους, ἐτέρους δὲ καταδυομένους εἰς αὐτό, τοὺς δ' ἄττοντας αὖ κάτωθεν· αὐτοὺς ἄρα φάναι τοὺς δαίμονας ὁρῶν ἀγνοεῖς. ἔχει γὰρ ὧδε ψυχὴ πᾶσα νοῦ μετέσχεν, ἄλογος δὲ καὶ ἄνους οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ὅσον ἂν αὐτῆς σαρκὶ μιχθῇ καὶ πάθῃ, ἀλλοιούμενον τρέπεται καθ' ἡδονὰς καὶ ἀλγηδόνας εἰς τὸ ἄλογον. μίγνυται δ' οὐ πᾶσα τὸν αὐτὸν τρόπον· ἀλλ' αἱ μὲν ὅλαι κατέδυσαν εἰς σῶμα, καὶ δι' ὅλων ἀναταραχθεῖσαι τὸ σύμπαν ὑπὸ παθῶν διαφέρονται κατὰ τὸν βίον· αἱ δὲ πῆ μὲν ἀνεκράθησαν, πῆ δ' ἔλιπον ἔξω τὸ καθαρώτατον, οὐκ ἐπισπώμενον ἀλλ' οἷον ἀκρόπλουν ἐπιψαῦον ἐκ κεφαλῆς τοῦ ἀνθρώπου καθάπερ ἐν βυθῷ δεδυκότος ἄρτημα κορυφαῖον, ὀρθουμένης περὶ αὐτὸ τῆς ψυχῆς ἀνέχον ὅσον ὑπακούει καὶ οὐ κρατεῖται τοῖς πάθεσιν. τὸ μὲν οὖν ὑποβρύχιον ἐν τῷ σώματι φερόμενον ψυχὴ λέγεται· τὸ δὲ φθορᾶς λειφθὲν οἱ πολλοὶ νοῦν καλοῦντες ἐντὸς εἶναι νομίζουσιν αὐτῶν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἐσόπτροις τὰ φαινόμενα κατ' ἀνταύγειαν· οἱ δ' ὀρθῶς ὑπονοοῦντες, ὥς ἐκτὸς ὄντα δαίμονα προσαγορεύουσι. τοὺς μὲν οὖν ἀποσβέννυσθαι δοκοῦντας ἀστέρας, ὧ Τίμαρχε, φάναι τὰς εἰς σῶμα καταδυομένας ὅλας ψυχὰς ὁρᾶν νόμιζε, τοὺς δ' οἷον ἀναλάμποντας πάλιν καὶ ἀναφαινομένους κάτωθεν, ἀχλύν τινα καὶ ζόφον ὥσπερ πηλὸν ἀποσειομένους, τὰς ἐκ τῶν σωμάτων ἐπαναπλευούσας μετὰ τὸν θάνατον· οἱ δ' ἄνω (δια)φερόμενοι δαίμονες εἰσι τῶν νοῦν ἔχειν λεγομένων ἀνθρώπων. πειράθητι δὲ κατιδεῖν ἐκάστου τὸν

σύνδεσμον, ἣ τῇ ψυχῇ συμπέφυκε. ‘ ταῦτ’ ἀκούσας αὐτὸς ἀκριβέστερον προσέχειν καὶ θεᾶσθαι τῶν ἀστέρων ἀποσαλεύοντας τοὺς μὲν ἦττον τοὺς δὲ μᾶλλον, (592) ὥσπερ τοὺς τὰ δίκτυα διασημαίνοντας ἐν τῇ θαλάσῃ φελλοὺς ὀρῶμεν ἐπιφερομένους· ἐνίους δὲ τοῖς κλωθομένοις ἀτράκτοις ὁμοίως ἔλिका τεταραγμένην καὶ ἀνώμαλον ἔλκοντας, οὐ δυναμένους καταστῆσαι τὴν κίνησιν ἐπ’ εὐθείας. λέγειν δὲ τὴν φωνὴν τοὺς μὲν εὐθεῖαν καὶ τεταγμένην κίνησιν ἔχοντας εὐηνίοις ψυχαῖς χρῆσθαι διὰ τροφὴν καὶ παιδευσιν ἀστείαν, οὐκ ἄγαν σκληρὸν καὶ ἄγριον παρεχομέναις τὸ ἄλογον· τοὺς δ’ ἄνω καὶ κάτω πολλάκις ἀνωμάλως καὶ τεταραγμένως ἐγκλίνοντας, οἷον ἐκ δεσμοῦ σπαρattoμένους, δυσπειθέσι καὶ ἀναγώγοις δι’ ἀπαιδευσίαν ζυγομαχεῖν ἦθεσι, πῇ μὲν κρατοῦντας καὶ περιάγοντας ἐπὶ δεξιάν, πῇ δὲ καμπτομένους ὑπὸ τῶν παθῶν καὶ συνεφελκομένους τοῖς ἁμαρτήμασιν, εἴτα πάλιν ἀντιτείνοντας καὶ βιαζομένους. τὸν μὲν γὰρ σύνδεσμον οἷα χαλινὸν τῷ ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς ἐμβεβλημένον, ὅταν ἀντισπάσῃ, τὴν λεγομένην μεταμέλειαν ἐπάγειν ταῖς ἁμαρτίαις καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς ἡδοναῖς, ὅσαι παράνομοι καὶ ἀκρατεῖς, αἰσχύνῃν, ἀλγηδόνα καὶ πληγὴν οὖσαν ἔνδοθεν τῆς ψυχῆς ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος καὶ ἄρχοντος ἐπιστομιζομένης, μέχρι ἂν οὕτω κολαζομένη πειθήνιος γένηται καὶ συνήθης ὥσπερ θρέμμα πρᾶον ἄνευ πληγῆς καὶ ἀλγηδόνης ὑπὸ συμβόλων ὀξέως καὶ σημείων αἰσθανομένη τοῦ δαίμονος. αὗται μὲν οὖν ὅψε ποτε καὶ βραδέως ἄγονται καὶ καθίστανται πρὸς τὸ δέον. ἐκ δὲ τῶν εὐηνίων ἐκείνων καὶ κατηκόων εὐθύς ἐξ ἀρχῆς καὶ γενέσεως τοῦ οἰκείου δαίμονος καὶ τὸ μαντικόν ἐστι καὶ θεοκλυτούμενον γένος· ὧν τὴν Ἑρμοδώρου τοῦ Κλαζομενίου ψυχὴν ἀκήκοας δήπουθεν, ὡς ἀπολείπουσα παντάπασιν τὸ σῶμα νύκτωρ καὶ μεθ’ ἡμέραν ἐπλανᾶτο πολὺν τόπον, εἴτ’ αὖθις ἐπανήει πολλοῖς τῶν μακρὰν λεγομένων καὶ πραττομένων ἐντυχοῦσα καὶ παραγενομένη, μέχρι οὗ τὸ σῶμα τῆς γυναικὸς προδόσης λαβόντες οἱ ἐχθροὶ ψυχῆς ἔρημον οἶκοι κατέπρησαν. τοῦτο μὲν οὖν οὐκ ἀληθές ἐστιν· οὐ γὰρ ἐξέβαινε ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος, ὑπέικουσα δ’ αἰεὶ καὶ χαλῶσα τῷ δαίμονι τὸν σύνδεσμον ἐδίδου περιδρομὴν καὶ περιφοίτησιν, ὥστε πολλὰ συνορῶντα καὶ κατακούοντα τῶν ἐκτὸς εἰσαγγέλλειν. οἱ δ’ ἀφανίσαντες τὸ σῶμα κοιμωμένοι μέχρι νῦν δίκην ἐν τῷ ταρτάρῳ τίνουσι. ταῦτα δ’ εἴσῃ φάναι ἴσασκεν, ὃ νεανία, τρίτῳ μηνί· νῦν δ’ ἄπιθι. ‘ παυσαμένης δὲ τῆς φωνῆς βούλεσθαι μὲν αὐτὸν ὁ Τίμαρχος ἔφη θεάσασθαι περιστρέφοντα, τίς ὁ φθεγγόμενος εἶη· σφόδρα δὲ τὴν κεφαλὴν αὖθις ἀλγήσας, καθάπερ βία συμπιεσθεῖσαν, οὐδὲν ἔτι γινώσκειν οὐδ’ αἰσθάνεσθαι τῶν καθ’ ἑαυτόν, εἴτα μέντοι μετὰ μικρὸν ἀνενεγκὼν ὁρᾷ αὐτὸν ἐν Τροφονίου παρὰ τὴν εἴσοδον, οὗπερ ἐξ ἀρχῆς κατεκλίθη, κείμενον.

Μτφρ.: ... ὅσα ἀκούσαμε ἀπὸ τον Τίμαρχο τον Χαιρωνέα να περιγράψει λεπτομερώς για αυτά, δεν ξέρω αν είναι περισσότερο ὅμοια με μύθους παρά με λόγους για αὐτὸ εἶναι προτιμότερο να τα αποσιωπήσουμε. «Καθόλου», εἶπε ο Θεόκριτος, « ἀλλὰ να μας μιλήσεις αναλυτικά για αὐτά. Γιατί, ἀκόμη και αν δε γίνεται με ἀκρίβεια, υπάρχουν σημεῖα ὅπου ο μύθος ἀγγίζει την ἀλήθεια. Πρώτα ὁμως πες μας ποιος ἦταν αὐτός ο Τίμαρχος, γιατί δεν τον γνῶριζα τον ἄνθρωπο». «Λογικό», εἶπε ο Σιμμίας, «Θεόκριτε, γιατί σε νεαρή ηλικία ἔδωσε τέλος στη ζωὴ του και ζήτησε ἀπὸ τον Σωκράτη να ταφεί κοντά στον Λαμπροκλή, τον γιο του Σωκράτη ο οποίος εἶχε πεθάνει λίγες ἡμέρες πριν ἀπὸ αὐτόν και ἦταν φίλος και συνομιληκός του. αὐτός λοιπόν ποθώντας να μάθει τη δύναμη που εἶχε το δαιμόνιο του Σωκράτους, ἐπειδὴ ἦταν ἓνας ευγενὴς νέος που μόλις εἶχε ἀρχίσει να γεύεται

τη φιλοσοφία, αφού το ανακοίνωσε μόνο σε εμένα και στον Κέβητα, κατήλθε στον Τροφώνιο κάνοντας πρώτα όλες τις πρέπειες τελετές. Αφού έμεινε εκεί κάτω δύο νύχτες και μία ημέρα και οι περισσότεροι τον είχαν ήδη ξεγράψει και οι οικείοι του οδύρονταν, το πρωί βγήκε επάνω πολύ χαρούμενος. Αφού προσκύνησε τον θεό, αμέσως μόλις ξέφυγε από τον όχλο, μας διηγούταν ότι είδε και άκουσε πολλά και θαυμάσια. Είπε πως, αφού κατέβηκε στο μαντείο, πρώτα συνάντησε πυκνό σκοτάδι, και ύστερα, αφού προσευχήθηκε, έμεινε ξαπλωμένος για πολύ ώρα χωρίς να μπορεί να καταλάβει πολύ καθαρά αν ήταν ξύπνιος ή αν έβλεπε όνειρο. Όμως του φάνηκε ότι μαζί με το άκουσμα ενός βρόντου χτύπησε το κεφάλι του και άνοιξαν οι ραφές του και βγήκε η ψυχή του. και καθώς αναχωρούσε, αναμειγνυόταν χαρούμενη με τον διαυγή και καθαρό αέρα και τότε για πρώτη φορά του φάνηκε πως ανέπνευσε, καθώς ήταν για πολύ καιρό μέχρι τότε πιεσμένη, και πως έγινε μεγαλύτερη από πριν, σαν πανί πλοίου που ξετυλίγεται, έπειτα ότι άκουσε αμυδρά ένα σφύριγμα να περιφέρεται πάνω από το κεφάλι του βγάζοντας έναν ήχο ευχάριστο. Κοίταξε προς τα πάνω αλλά δεν έβλεπε πουθενά τη γη, αλλά νησιά που έλαμπαν με απαλή λάμψη αλλάζοντας μεταξύ τους με τη σειρά χρώματα σαν βαφή και ταυτόχρονα το φως άλλαζε ανάλογα με τις μεταβολές. Και ότι του φάνηκαν αναρίθμητα στο πλήθος και υπερφυσικά στο μέγεθος και δεν ήταν ίσα μεταξύ τους αλλά ήταν όλα το ίδιο κυκλικά. Και ότι του έδωσαν την εντύπωση πως κινούνταν στον αιθέρα κυκλικά και σιγοςφύριζαν μελωδικά. Και ότι βρισκόταν σε συμφωνία η ομαλότητα της κίνησης με την πραότητα της φωνής εκείνης που αρμονικά έβγαζαν όλα μαζί. Και ότι ανάμεσα σε αυτά ήταν απλωμένη μία θάλασσα ή λίμνη που διά της γλαυκότητάς της αντανάκλούσε τα χρώματα αναμεμειγμένα. Και ότι λίγα από τα νησιά έπλεαν κατά το πέρασμα και μεταφέρονταν πέρα από το ρεύμα, ενώ άλλα πολλά [...] παρσύρονταν από τη [...] που σχεδόν παρσυρόταν. Και ότι το βάθος της θάλασσας ήταν πολύ μεγάλο σε κάποια σημεία, ιδιαίτερα προς τον νότο, ενώ σε άλλα υπήρχαν αραιά και ρηχά έλη, και ότι πολλές φορές υπερχειλίζει και αποτραβιόταν αμέσως χωρίς να δημιουργεί μεγάλες εκβολές. Και το χρώμα της αλλού είναι καθαρό και πελαγίσιο και αλλού όχι καθαρό αλλά θολό και λιμνώδες. Και μόλις τα νησιά ξεπερνούσαν τα κύματα, αυτά τα έφερναν πάλι πίσω, όχι στο ίδιο σημείο με το αρχικό και χωρίς η ολοκλήρωση της κίνησης να διαγράφει κυκλική πορεία, αλλά με μια ελαφριά μετατόπιση ώστε η κάθε μία κατά την περιστροφή να δημιουργεί έλικα. Και ότι η θάλασσα που περιείχε αυτά κατά το μέσο κυρίως είχε και μεγαλύτερη κλίση, λίγο μικρότερη από οκτώ μέρη του όλου, όπως φαινόταν σε αυτόν. Και ότι αυτή είχε δύο στενώσεις που δέχονταν δύο ποταμούς φωτιάς που χύνονταν από αντίθετα σημεία, ώστε σε μεγάλο μέρος να αποκόπτεται και να κοχλάζει και η γλαυκότητά της να γίνεται λευκή. Αυτά λοιπόν έβλεπε και ευχαριστιόταν με τη θέα. Και ότι από κάτω είδε ένα χάσμα μεγάλο, στρογγυλό σαν κομμένη σφαίρα, πολύ φοβερό και βαθύ, γεμάτο βαθύ σκοτάδι που δεν ήταν ήσυχο αλλά ταρασσόταν και συχνά ξεχειλίζει. Και ότι από εκεί ακούγονταν αναρίθμητα μουγκρητά και στεναγμοί αναρίθμητων ζώων και κλάμα βρεφών και οδυρμοί ανδρών και γυναικών ανακατεμένοι και κρότοι κάθε είδους και αμυδροί θόρυβοι που ανέβαιναν από μακριά, από το βάθος, από τους οποίους αυτός πολύ ταραχθηκε. Και ότι, αφού πέρασε κάποιο χρονικό διάστημα, του είπε κάποιος που δεν έβλεπε : «Τίμαρχε, τι ποθείς να μάθεις;» και ότι αυτός απάντησε «Τα πάντα,

γιατί τι υπάρχει που να μην είναι θαυμαστό;» και ότι απάντησε (η φωνή) «Αλλά εμείς ελάχιστα συμμετέχουμε στα του πάνω κόσμου. Όμως το μερίδιο της Φερσεφόνης, το οποίο εμείς διαχειριζόμαστε, το οποίο είναι ένα από τα τέσσερα, όπως το οριοθετεί η Στύγα, αν το θέλεις μπορείς να το δεις». Και ότι, όταν αυτός ρώτησε ποια είναι η Στύγα, απάντησε « η οδός για τον Άδη και έρχεται από απέναντι και με την κορυφή της σχίζει το φως. Ανεβαίνει, καθώς βλέπεις, κάτω από τον Άδη και καθώς προχωρά ακουμπά το φως και ορίζει το έσχατο μερίδιο όλων. Τέσσερεις είναι οι αρχές όλων, η πρώτη της ζωής, η δεύτερη της κίνησης, η τρίτη της γένεσις και η τελευταία της φθοράς. Η Μονάδα συνδέει την πρώτη με τη δεύτερη στην περιοχή του αόρατου. Ο Νους τη δεύτερη με την τρίτη στην περιοχή του Ήλιου. Η Φύση την τρίτη με την τέταρτη στην περιοχή της σελήνης. Σε κάθε σύνδεσμο κλειδούχος κάθεται μία Μοίρα, κόρη της Ανάγκης. Στον πρώτο η Άτροπος, στον δεύτερο η Κλωθώ και σε αυτόν κοντά στη σελήνη η Λάχεση, γύρω από την οποία βρίσκεται η καμπή της γενέσεως. Τα άλλα νησιά τα κατέχουν οι θεοί, η σελήνη όμως που είναι των επιχθονίων δαιμόνων, αποφεύγει τη Στύγα περνώντας ελάχιστα από πάνω της και συλλαμβάνεται μόνο μία φορά σε 177 δεύτερα μέτρα. Και όταν η Στύγα πλησιάζει, οι ψυχές φωνάζουν με φόβο, γιατί ο Άδης αρπάζει αυτές που γλιστρούν , ενώ άλλες που κολυμπούν τις τραβά από κάτω η σελήνη, αυτές στις οποίες το τέλος της γένεσης συνέπεσε με την κατάλληλη στιγμή, εκτός από όσες είναι μιαρές και ακάθαρτες. Αυτές αστράφτοντας και μουγκρίζοντας φοβερά δεν τις αφήνει να πλησιάσουν αλλά θρηνώντας τη μοίρα τους και απογοητευμένες οδηγούνται πάλι προς τα κάτω για την επόμενη γένεση, όπως βλέπεις». Και ότι ο Τίμαρχος είπε «δεν βλέπω τίποτα, εκτός από πολλά αστέρια να πάνονται γύρω από το χάσμα και άλλα πάλι να καταδύονται σε αυτό και άλλα να ξεπηδούν από κάτω». Και ότι είπε (η φωνή) «Αυτοί που βλέπεις χωρίς να το καταλαβαίνεις είναι οι δαίμονες. Έτσι έχουν τα πράγματα. Κάθε ψυχή μετέχει του νου, γιατί δεν είναι ούτε άλογη ούτε χωρίς νου, αλλά το μέρος της που αναμειγνύεται με τη σάρκα και τα πάθη αλλοιώνεται και τρέπεται με τις ηδονές και τις λύπες στο άλογο. Δεν αναμειγνύεται κάθε μία με τον ίδιο τρόπο. Άλλες στο σύνολό τους καταδύονται στο σώμα και αναταράσσονται ολόκληρες συνολικά και από τα πάθη κυριαρχούνται σε όλη τους τη ζωή. Άλλες αναμειγνύονται κατά ένα μέρος και ένα άλλο αφήνουν έξω, το καθαρότατο, που δεν παρασύρεται αλλά σαν να πλέει στην επιφάνεια αγγίζει το κεφάλι του ανθρώπου, όπως κάτι που από την κορυφή κρεμιέται στον βυθό και το συγκρατεί η ψυχή που ορθώνεται γύρω του, όσο το υπακούει και δεν υποτάσσεται στα πάθη. Αυτό λοιπόν που κινείται υποβρύχια μέσα στο σώμα λέγεται ψυχή. Αυτό που μένει έξω από τη φθορά οι πολλοί το ονομάζουν νου και νομίζουν ότι βρίσκεται μέσα τους, όπως αυτά που φαίνονται να καθρεφτίζονται στα κάτοπτρα (νομίζουν ότι βρίσκονται μέσα τους). Αυτοί που καταλαβαίνουν ορθά, το ονομάζουν δαίμονα που βρίσκεται εκτός τους. Και ότι είπε, «Τίμαρχε, στα αστέρια που φαίνονται να σβήνουν θεώρησε ότι βλέπεις όλες τις ψυχές που έχουν καταδυθεί στο σώμα , ενώ σε αυτά που φαίνονται να λάμπουν ξανά και να αναφύονται από κάτω, αναταράσσοντας την ομίχλη και το σκοτάδι σαν λάσπη, τις ψυχές που βγαίνοντας από τα σώματα συνεχίζουν την πλεύση τους μετά θάνατον. Οι δαίμονες που φέρονται προς τα πάνω είναι τον ανθρώπων που λέγονται ότι έχουν νου. Προσπάθησε να δεις τον σύνδεσμο του

καθενός, ο οποίος ενώνεται με την ψυχή». Όταν τα άκουσε αυτά παρακολουθούσε με μεγαλύτερη προσοχή και έβλεπε άλλα αστέρια να σαλεύουν λιγότερο και άλλα περισσότερο, όπως βλέπουμε να κινούνται οι φελλοί που σημαδεύουν τα δίχτυα στη θάλασσα. Κάποιοι όμοιοι με αδράχτια που στριφογυρίζουν διαγράφουν μία έλικά ταραγμένη και ανώμαλη και δεν μπορούν να κρατήσουν την κίνησή τους σε ευθεία γραμμή. Και ότι είπε η φωνή πως αυτοί που έχουν κίνηση ευθεία και συντεταγμένη, χρησιμοποιούν ψυχές ευάγωγες χάρη στην ανατροφή και την εκλεπτυσμένη παιδεία τους που το άλογο μέρος τους δεν είναι πολύ σκληρό και άγριο. αυτοί που πολλές φορές παρεκκλίνουν πάνω –κάτω ανώμαλα και ταραγμένα, σαν να προσπαθούν να σπάσουν τα δεσμά τους, πάλευαν με ατίθασους και ανάγωγους εξαιτίας της απαιδευσίας χαρακτήρες και αλλού επικρατούν και οδηγούν στα δεξιά, αλλού πάλι νικούνται από τα πάθη και παρασύρονται από τα σφάλματα και ύστερα πάλι αντιστέκονται και επιβάλλονται με τη βία. Γιατί τον σύνδεσμο της ψυχής, που είναι δεμένος όπως το χαλινάρι με το άλογο, όταν τον τραβήξει κάποιος προς τα πίσω, τη λεγόμενη μεταμέλεια προκαλεί για τα λάθη και για τις ηδονές, όσες είναι παράνομες και ακρατές, την ντροπή, σαν να δέχεται η ψυχή έναν πόνο και ένα χτύπημα εσωτερικό από το κρατόν και άρχον μέρος, μέχρι που με αυτή την τιμωρία να γίνει πειθήνια και να συνηθίσει, σαν ήρεμο οικόσιτο ζώο, χωρίς χτυπήματα και πόνους αλλά με σύμβολα και σημάδια να νιώθει έντονα τον δαίμονα. Αυτές λοιπόν κάποτε, αργά –αργά, οδηγούνται και φτάνουν στο πρόπον. Από εκείνες όμως τις ευάγωγες και υπάκουες στον οικείο δαίμονα εξ αρχής και από τη γέννησή τους ψυχές, προέρχεται το θεόπνευστο μαντικό γένος. Μία από αυτές έχει ακούσει σίγουρα ότι είναι η ψυχή του Ερμόδωρου του Κλαζομένιου, που εγκατέλειπε τελείως το σώμα τη νύχτα και την ημέρα ταξίδευε σε πολλά μέρη και ύστερα πάλι επανερχόταν, αφού είχε συναντήσει και είχε παρευρεθεί σε πολλά από αυτά που λέγονταν και πράττονταν μακριά, μέχρι που η γυναίκα του πρόδωσε το σώμα του και οι εχθροί το πήραν έρημο ψυχής και το έκαψαν μέσα στο σπίτι του. αυτό ίσως δεν είναι αληθινό, γιατί δεν έβγαινε η ψυχή από το σώμα αλλά υπακούοντας πάντα στον δαίμονα και χαλαρώνοντας τα δεσμά μπορούσε να τριγυρίζει και να περιπλανάται αυτός και βλέποντας και ακούγοντας πολλά τον εκτός να της τα ανακοινώνει. Αυτοί πάλι που αφάνισαν το σώμα του ενώ κοιμόταν, μέχρι τώρα τιμωρούνται στον τάρταρο. Και ότι είπε (η φωνή) «Αυτά θα γίνουν, νεαρέ, σαφέστερα τον τρίτο μήνα. Τώρα φύγε». Και όταν σταμάτησε η φωνή, είπε ο Τίμαρχος ότι γύρισε να δει ποιος ήταν αυτός που μιλούσε. Ευθύς ένιωσε μεγάλο πόνο στο κεφάλι, σαν να πιεζόταν βίαια, και ότι δεν γνώριζε ούτε αισθανόταν πλέον τα σχετικά με αυτόν, μετά από λίγο όμως συνήλθε και είδε ότι ήταν ξαπλωμένος στην είσοδο του Τροφώνιου εκεί όπου στην αρχή είχε ξαπλώσει.

32. Πολυδεύκης, Α 37 Τροφώνιου Τροφώνια

Μτφρ.: τα Τροφώνια, οι γιορτές του Τροφώνιου

33. Σουίδας Λύσιοι τελεταί· αί Διονύσου. Βοιωτοί γάρ ἄλόντες ὑπὸ Θρακῶν καὶ φυγόντες εἰς Τροφώνιον, κατ' ὄναρ ἐκείνου Διόνυσον ἔσεσθαι βοηθὸν φήσαντος, μεθύουσιν ἐπιθέμενοι τοῖς Θραξίν, ἔλυσαν ἀλλήλους, καὶ Διονύσου ἱερὸν ἰδρύσαντο, ὥς Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός. Ἀριστοφάνης δὲ διὰ τὸ λυτρώσασθαι Θηβαίους παρὰ Ναξίων ἄμπελον.

Μτφρ.: Λύσιες τελετές· οι τελετές του Διονύσου. Ονομάζονται έτσι γιατί,

όταν οι Βοιωτοί κατελήφθησαν από τους Θράκες και κατέφυγαν στον Τροφώνιο, σε όνειρο τους είπε ότι ο Διόνυσος θα τους βοηθήσει. Έτσι μέθυσαν, επιτέθηκαν και ελευθερώθηκαν (λύθηκαν από την κατοχή) και ίδρυσαν ιερό του Διονύσου, όπως υποστηρίζει ο Ηρακλείδης από τον Πόντο. Και ο Αριστοφάνης λέει ότι λυτρώθηκαν οι Θηβαίοι με τη βοήθεια του αμπελιού των Ναξίων (το κρασί).

- 34. Σουΐδας** Μελιτοῦττα · μάζα μέλιτι δεδευμένη, ἣν ἔφερον, ὡς ἐδόκουν, τοῖς ὄφεσι τοῖς ἐν Τροφωνίου μαντευομένοις. ἐν Λεβαδείᾳ ἐστίν. ἡ μελιτοῦττα ἐδίδοτο τοῖς νεκροῖς, ὡς εἰς τὸν Κέρβερον· καὶ ὀβολὸς μισθὸς τῷ πορθμεῖ, καὶ στέφανος, ὡς τὸν βίον διηγωνισμένους.

Μτφρ.: Μελιτούττα: πίτα ζυμωμένη με μέλι, την οποία πρόσφεραν, όπως πίστευαν, στα φίδια που έδιναν μαντεία στον Τροφώνιο. Αυτό βρίσκεται στη Λιβαδειά. Η μελιτούττα προσφερόταν και στους νεκρούς για να τη δώσουν στον Κέρβερο. Τους έδιναν και έναν οβολό για την αμοιβή του πορθμέα, και ένα στεφάνι για τον αγώνα που έδωσαν στη ζωή τους.

- 35. Σουΐδας** Τροφωνίου κατὰ γῆς παίγνια. ἐν Λεβαδείᾳ χρηστήριον ἦν, ὃ Καταβάσιον ἐκάλουν · στόμιον γάρ τι ἦν, ὡς τὰ ἄκρα δύνασθαι μόνα τῶν ποδῶν χωρῆσαι. Οἱ οὖν τῷ θεῷ χρώμενοι, ἀγνεύσαντες πρῶτον ὠρισμέναις ἡμέραις καὶ κοσμήσαντες ἑαυτοὺς ἱερῷ τινι σχήματι, ἀμφοτέροις ταῖς χερσὶ μελιτούττας λαβόντες, ὃ ἔστι μάζας μέλιτι δεδευμένας, οὕτως ἐκάθιζον ἐπὶ τὸ στόμιον καὶ αἰφνίδιον ἠρπάζοντο καὶ κατέδυσαν ἐπὶ τῆς γῆς. τὰς δὲ μάζας ἐλάμβανον ὑπὲρ τοῦ μὴ ἀδικηθῆναι ὑπὸ τῶν συναντῶντων ὄφεων, ἀλλ' ἐκεῖνας αὐτοῖς παραβάλλειν τροφήν. πολλοὶ μὲν οὖν καὶ αὐθημερόν ἀνεπέμφθησαν δι' οὗ στομίου κατηῆλθον, πολλοὶ δὲ καὶ πλειόνων ἡμερῶν. ἦν δὲ ὁ Τροφώνιος Ἐρσίνου παῖς τὰδελφοῦ Ἀγαμήδους · ὅπου ὄφις ἦν ὁ μαντευόμενος, ὃ οἱ κατοικοῦντες πλακοῦντας ἔβαλλον.

Μτφρ.: τα παιχνίδια του Τροφωνίου κάτω από τη γη. Στη Λιβαδειά βρισκόταν μαντείο, το οποίο αποκαλούσαν Καταβάσιο, γιατί ήταν ένα στόμιο που μόνο τα άκρα των ποδιών μπορούσαν να χωρέσουν. Αυτοί λοιπόν που ζητούσαν χρησμό από τον θεό, αφού εξαγνίζονταν για κάποιες καθορισμένες ημέρες και φορούσαν κάποια ιερή ενδυμασία και έπαιρναν και στα δύο τους χέρια μελιτούττες, που είναι πίτες ζυμωμένες με μέλι, κάθονταν με αυτόν τον τρόπο στο στόμιο και αστραπιαία μεταφέρονταν και καταδύονταν στη γη. Τις πίτες τις έπαιρναν για να μην τους βλάψουν τα φίδια που συναντούσαν αλλά εκείνες τους έριχναν ως τροφή. Πολλοί λοιπόν βγήκαν στην επιφάνεια την ίδια ημέρα από το ίδιο στόμιο από όπου είχαν κατέβει, πολλοί άλλοι μετά από περισσότερες ημέρες. Ο Τροφώνιος ήταν γιος του Ερσίνου και αδελφός του Αγαμήδη. Εκεί που ο όφις έδινε τη μαντεία, για αυτόν οι κάτοικοι έριχναν πίτες.

- 36. Στράβων, Γεωγραφικά Θ' 9** τῶν δὲ ναῶν τὸν μὲν πτέρινον εἰς μύθους τακτέον, τὸν δὲ δεύτερον Τροφωνίου καὶ Ἀγαμήδους ἔργον φασί...

Μτφρ.: από τους ναούς (στους Δελφούς) τον πτέρινο πρέπει να τοποθετήσουμε στην περιοχή του μύθου, ενώ για τον δεύτερο λένε ότι είναι έργο του Τροφωνίου και του Αγαμήδους ...

37. Σχόλια στον Ολυμπιόνικο Ζ' του Πινδάρου, 153 ἐν δὲ Λεβαδεΐα τὰ καλούμενα Βασίλεια **Μτφρ.:** Στη Λιβαδεΐα διεξάγονται τα ονομαζόμενα Βασίλεια

Δ) Μάχες

38. Όμηρος, Ιλιάδα, Β 494- 510 Βοιωτῶν μὲν Πηνέλεως καὶ Λήϊτος ἦρχον

495 Ἀρκεσίλαός τε Προθοήνωρ τε Κλονίος τε,
οἳ θ' Ὑρίην ἐνέμοντο καὶ Αὐλίδα πετρήεσαν
Σχοῖνόν τε Σκῶλόν τε πολύκνημόν τ' Ἐτεωνόν,
Θέσπειαν Γραῖάν τε καὶ εὐρύχορον Μυκαλησσόν,
οἳ τ' ἀμφ' Ἄρμ' ἐνέμοντο καὶ Εἰλέσιον καὶ Ἐρυθράς,
500 οἳ τ' Ἐλεῶν' εἶχον ἡδ' Ὑλῆν καὶ Πετεῶνα,
Ὀκαλέην Μεδεῶνά τ', ἐϋκτίμενον πτολίεθρον,
Κώπας Εὐτρησίην τε πολυτρήρωνά τε Θίσβην,
οἳ τε Κορώνειαν καὶ ποιήενθ' Ἀλίαρτον,
οἳ τε Πλάταιαν ἔχον ἡδ' οἳ Γλισᾶντ' ἐνέμοντο,
505 οἳ θ' Ὑποθήβας εἶχον, ἐϋκτίμενον πτολίεθρον,
Ὀγχηστόν θ' ἱερόν, Ποσιδῆϊον ἀγλαὸν ἄλσος,
οἳ τε πολυστάφυλον Ἄρνην ἔχον, οἳ τε Μίδειαν
Νῆϊσάν τε ζαθέην Ἀνθηδόνα τ' ἐσχατόωσαν
τῶν μὲν πεντήκοντα νέες κίον, ἐν δὲ ἐκάστη
510 κοῦροι Βοιωτῶν ἑκατὸν καὶ εἴκοσι βαῖνον.

Μτφρ.: Των Βοιωτῶν οἱ ἀρχηγοὶ Πηνέλαος, Κλονίος,
495 Προθήνωρ, Ἀρκεσίλαος, καὶ Λήϊτος διοικούσαν
ὅσους ἀπόστειλ' ἡ Αὐλὶς πετρώδης, ἡ Ὑρία,
ἡ Σχοῖνος, ὁ Ἐτεωνός πολύλοφος, ἡ Σκῶλος,
ἡ εὐρύχωρη Μυκαλησσός, ἡ Θέσπεια καὶ ἡ Γραία,
ὅσους το Ἄρμ' ἀπόστειλε, το Εἰλέσιον, οἱ Ερύθρες,
500 ἀκόμη ὅσους ὁ Ἐλεῶν, ὁ Πετεῶν, ἡ Ὑλῆ,
ὁ Μεδεῶν πόλις καλὴ καὶ ὅσους ἡ Ὀκαλέη,
ἡ Θίσβ' ἡ πολυτρήγονη, ἡ Εὐτρησις, οἱ Κώπες,
καὶ ὁ χλοερός Ἀλίαρτος, καὶ ὅσους ἀκόμη ἐστείλαν
ὁ Γλίσας, ἡ Κορώνεια, ἡ Πλάταια καὶ ἡ πόλις
505 ὠραία των Ὑποθηβῶν, καὶ ἡ πόλις ἡ ἀγία
ἡ Ὀγχηστος, πολύδενδρο τοῦ Ποσειδῶνος κτήμα,
ἡ θεία Νίσσα, ἡ Μίδεια, ἡ Ἄρνη ἀμπελοφόρα,
καὶ ὅσοι ἀπὸ τὴν ἐσχατὴν ἐφθασαν Ἀνθηδόνα.
Πενήντα σαν τὰ πλοῖα των καὶ ἐπάνω στο καθένα
510 ἦσαν ἑκατὸν εἴκοσι των Βοιωτῶν ἀγόρια.

39. Πλούταρχος, Λύσανδρος, 28 Παισανίας μὲν κύκλῳ περιελθὼν διὰ τοῦ Κιθαιρῶνος ἐμβάλλειν ἔμελλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, Λύσανδρος δὲ διὰ Φωκέων ἀπήντα στρατιώτας ἔχων πολλοὺς· καὶ τὴν μὲν Ὀρχομενίων πόλιν ἐκουσίως προσχωρήσασαν ἔλαβε, τὴν δὲ Λεβάδειαν ἐπελθὼν διεπόρθησεν.

Μτφρ.: Ὁ Παισανίας κάνοντας τον κύκλο ἀπὸ τον Κιθαιρώνα σκόπευε νὰ εἰσβάλῃ

στη Βοιωτία, ενώ ο Λύσανδρος από τη χώρα των Φωκίων μετακινούταν έχοντας μαζί του πολλούς στρατιώτες· και την πόλη των Ορχομενίων κατέλαβε, καθώς αυτή προσχώρησε με τη θέλησή της στην εξουσία του, και στη Λιβαδειά επιτέθηκε και την κατέστρεψε εντελώς.

Ε)καταγωγή

40. Πανσανίας , Βοιωτικά, ΙΧ, 38,9 Ἀσπληδόνα δὲ ἐκλιπεῖν τοὺς οἰκητοράς φασιν ὕδατος σπανίζοντος· γενέσθαι δὲ τὸ ὄνομα ἀπὸ Ἀσπληδόνοιο τῇ πόλει, τοῦτον δὲ εἶναι νύμφης τε Μιδείας καὶ Ποσειδῶνος. ὁμολογεῖ δὲ καὶ ἔπη σφίσιν ἃ ἐποίησε Χερσίας, ἀνὴρ Ὀρχομένιος:

ἐκ δὲ Ποσειδάωνος ἀγακλειτῆς τε Μιδείης
Ἀσπληδὼν γένεθ' υἱὸς ἀν' εὐρύχορον πτολίεθρον.

Μτφρ.: λένε ότι την πόλη Ασπληδόνα την εγκατέλειψαν οι κάτοικοί της γιατί είχε ἔλλειψη νερού· το όνομά της η πόλη το πήρε από τον Ασπληδόνα που ήταν γιος της νύμφης Μίδειας και του Ποσειδώνα. Με αυτή την παράδοση συμφωνούν και τα ἔπη που ἔγραψε ο Χερσίας ο Ορχομένιος:

Από τον Ποσειδώνα και την ενδοξότατη Μίδεια
γεννήθηκε ένας γιος, ο Ασπληδών, στην ευρύχωρη πόλη.

Στ) Αναφορές της Λιβαδειάς στην αρχαία λογοτεχνία

41. Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί δ' Μένανδρος δ' ἐν Τροφωνίῳ: ξένου τὸ δεῖπνόν ἐστιν ὑποδοχή. **Μτφρ.:** ο Μένανδρος στην κωμωδία του «Τροφώνιος» γράφει: το δείπνο είναι η υποδοχή του ξένου

42. Σουΐδας Αἶρασθαι· προσενέγκασθαι. Κρατῖνος Τροφωνίῳ· οὐ σῖτον αἶρεσθ' , οὐχ ὕπνου λαχεῖν μέρος
Μτφρ.: Η λέξη «αἶρασθαι» σημαίνει «να προσφέρω». Την λέξη χρησιμοποιεί ο Κρατῖνος στο ἔργο «Τροφώνιος»: 'δεν πρόσφερες σιτηρά, δεν υπάρχει για εσένα μέρος να κοιμηθεῖς'

43. Σουΐδας Κηφισόδωρος, Ἀθηναῖος, τραγικὸς τῆς ἀρχαίας τραγωδίας. ἔστιν αὐτοῦ τῶν δραμάτων Ἀντιλαΐς, Ἀμαζόνες, Τροφώνιος, Ὑς .

Μτφρ.: Κηφισόδωρος, Αθηναῖος, τραγικός της αρχαίας τραγωδίας. Κάποια από τα ἔργα του είναι: Αντιλαΐς, Αμαζόνες, Τροφώνιος, Ὑς.

Ζ) Παροιμίες

44. Σουΐδας Εἰς Τροφωνίου μεμάντευται· ἐπὶ τῶν σκυθρωπῶν καὶ ἀγελάστων ἡ παροιμία τάττεται. Οἱ γὰρ καταβαίνοντες εἰς Τροφώνιον λέγονται τὸν ἐξῆς χρόνον ἀγέλαστοι εἶναι. Τὸν δὲ Τροφώνιον φασιν ἔχοντα τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀδελφοῦ Ἀγαμήδους καὶ διωκόμενον ὑπὸ Αὐγαίου, εὐξάμενον εἰς χάσμα ἐμπεσεῖν, οὗ δὴ καὶ τὸ μαντεῖόν ἐστιν.

Μτφρ.: στου Τροφωνίου ἔχει πάρει μαντεία: παροιμία που αναφέρεται στους σκυθρωπούς και αγέλαστους, γιατί λέγεται ότι αυτοί που κατεβαίνουν στον

Τροφώνιο είναι αγέλαστοι τα υπόλοιπα χρόνια της ζωής τους. Λένε ότι ο Τροφώνιος κρατώντας το κεφάλι του αδελφού του, του Αγαμήδη, και διωκόμενος από τον Αυγαίο, προσευχήθηκε και έπεσε μέσα σε ένα χάσμα, όπου και βρίσκεται το μαντείο.

Ρωμαϊκοί χρόνοι

Α) Μάχες

45. **Πλούταρχος, βίοι παράλληλοι : Σύλλας 16, 8 ...** από τοῦ στρατοπέδου διεσπείρετο, καὶ τὴν τε τῶν Πανοπέων πόλιν ἐκκόψαι λέγονται, καὶ τὴν τῶν Λεβαδέων διαρπάσαι καὶ συλῆσαι τὸ μαντεῖον, οὐδενὸς στρατηγοῦ πρόσταγμα δόντος
Μτφρ.: ...από το στρατόπεδο διασκορπιζόταν (το εχθρικό στράτευμα του Μιθριδάτη) και λέγεται ότι και την πόλη των Πανοπέων κατέστρεψαν και την πόλη των Λεβαδέων λεηλάτησαν και σύλησαν το μαντείο, χωρίς να δώσει το πρόσταγμα κανένας στρατηγός

Β) Θρησκεία – εορτές

46. **Λουκιανός, Νεκρικοί Διάλογοι (Μένιππου, Αμφιλόχου και Τροφωνίου) ΜΕΝ.** Σφῶ μέντοι, ὦ Τροφώνιε καὶ Ἀμφίλοχε, νεκροὶ ὄντες οὐκ οἶδ' ὅπως ναῶν κατηξιώθητε καὶ μάντιες δοκεῖτε, καὶ οἱ μάταιοι τῶν ἀνθρώπων θεοὺς ὑμᾶς ὑπειλήφασιν εἶναι.
ΑΜΦ. Τὶ οὖν ἡμεῖς αἴτιοι, εἰ ὑπ' ἀνοίας ἐκεῖνοι τοιαῦτα περὶ νεκρῶν δοξάζουσιν;
ΜΕΝ. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἐδόξαζον, εἰ μὴ ζῶντες καὶ ὑμεῖς τοιαῦτα ἑτερατεύεσθε ὡς τὰ μέλλοντα προειδότες καὶ προειπεῖν δυνάμενοι τοῖς ἐρομένοις.
ΤΡΟΦ. ὦ Μένιππε, Ἀμφίλοχος μὲν οὗτος ἂν εἰδείη ὅ,τι αὐτῷ ἀποκριτέον ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ ἥρως εἰμὶ καὶ μαντεύομαι, ἦν τις κατέλθῃ παρ' ἐμέ. Σὺ δ' ἔοικας οὐκ ἐπιδεδημηκέναι Λεβαδείᾳ τὸ παράπαν · οὐ γὰρ ἠπίστεις συ τούτοις.
Μεν. Τὶ φῆς; Εἰ μὴ ἐς Λεβάδειαν γὰρ παρέλθω καὶ ἐσταλμένος ταῖς ὁθόναις γελοίως μᾶζαν ἐν ταῖς χεροῖν ἔχων ἐσερπύσω διὰ τοῦ στομίου ταπεινοῦ ὄντος ἐς τὸ σπήλαιον, οὐκ ἂν ἡδυνάμην εἰδέναι, ὅτι νεκρὸς εἶ ὥσπερ ἡμεῖς μόνη τῇ γοητείᾳ διαφέρων; ἀλλὰ πρὸς τῆς μαντικῆς, τί δαὶ ὁ ἥρως ἐστίν; ἀγνοῶ γάρ.
ΤΡΟΦ. Ἐξ ἀνθρώπου καὶ θεοῦ σύνθετον.
ΜΕΝ. Ὁ μήτε ἀνθρωπὸς ἐστίν, ὡς φῆς, μήτε θεός, καὶ συναμφότερόν ἐστι; νῦν οὖν ποῦ σου τὸ θεὸν ἐκεῖνο ἡμίτομον ἀπελήλυθε;
ΤΡΟΦ. Χρᾶ, ὦ Μένιππε, ἐν Βοιωτίᾳ.
ΜΕΝ. Οὐκ οἶδα, ὦ Τροφώνιε, ὅ,τι καὶ λέγεις · μέντοι ὁλος εἶ νεκρὸς ἀκριβῶς ὁρῶ.
Μτφρ.:
ΜΕΝ. Για εσάς, Τροφώνιε και Αμφίλοχε, ενώ είστε νεκροί, δε γνωρίζω πώς σας έχτισαν ναούς και θεωρεῖστε μάντιες και σας νομίζουν θεοὺς οι ανόητοι ἄνθρωποι.
ΑΜΦ. Τι φταίμε λοιπόν εμεῖς, αν εκείνοι εξαιτίας της ανοησίας τους ἔχουν τέτοιες ιδέες για τους νεκρούς;
ΜΕΝ. Αλλά δεν θα τις είχαν, αν εσεῖς, όταν ζούσατε, δεν κάνατε απάτες για να τους πείσετε ότι προβλέπετε τα μελλοντικά και ότι μπορείτε να τα φανερώσετε σε αυτούς που σας ρωτούν.
ΤΡΟΦ. Ο Αμφίλοχος από εδώ, Μένιππε, ας σου απαντήσει σε αυτά, αλλά ἐγώ εἰμαι ἥρως και δίνω χρησμούς σε αυτούς που κατεβαίνουν στο σπήλαιό μου. Φαίνεται

ότι δεν πήγες ποτέ στη Λιβανειά, διαφορετικά δε θα δυσπιστούσες για αυτά που λέω.

ΜΕΝ. Τι λες; Αν δε πήγα στη Λιβανειά τυλιγμένος σε υφάσματα γελοιωδώς και κρατώντας στα χέρια γλυκά και δεν σύρθηκα από το στόμιο που είναι χαμηλό στο σπήλαιο, δεν θα ήταν δυνατό να γνωρίζω ότι είσαι νεκρός όπως και εμείς και ότι μόνο στην αγυρτεία διαφέρουμε; Αλλά στο όνομα της μαντικής σου, πες μου τι είναι ο ήρωας;

ΤΡΟΦ. Κάτι σύνθετο από άνθρωπο και θεό.

ΜΕΝ. Το οποίο, όπως λες, δεν είναι ούτε άνθρωπος ούτε θεός αλλά είναι ταυτόχρονα και τα δύο; Και τι απέγινε τώρα το θεϊκό μισό σου;

ΤΡΟΦ. Βρίσκεται στη Βοιωτία, Μένιππε, και δίνει χρησμούς.

ΜΕΝ. Αυτό που λες, Τροφώνιε, δεν το ξέρω, αλλά αυτό που βλέπω καθαρά είναι ότι είσαι εντελώς νεκρός.

47. **Παυσανίας, Βοιωτικά, ΙΧ, 39, 5-14/ ΙΧ, 40,1** κατὰ δὲ τὸ μαντεῖον τοιάδε γίνεται. ἐπειδὴν ἀνδρὶ ἐς τοῦ Τροφωνίου κατιέναι δόξη, πρῶτα μὲν τεταγμένων ἡμερῶν δίαιταν ἐν οἰκίῃ ἔχει, τὸ δὲ οἶκημα Δαίμονός τε ἀγαθοῦ καὶ Τύχης ἱερόν ἐστιν ἀγαθῆς· διαιτῶμενος δὲ ἐνταῦθα τὰ τε ἄλλα καθαρεύει καὶ λουτρῶν εἴργεται θερμῶν, τὸ δὲ λουτρὸν ὁ ποταμός ἐστιν ἡ Ἑρκυνα· καὶ οἱ καὶ κρέα ἄφθονά ἐστιν ἀπὸ τῶν θυσιῶν, θύει γὰρ δὴ ὁ κατιῶν αὐτῷ τε τῷ Τροφωνίῳ καὶ τοῦ Τροφωνίου τοῖς παισὶ, πρὸς δὲ Ἀπόλλωνί τε καὶ Κρόνῳ καὶ Διὶ ἐπὶ κλησιν Βασιλεῖ καὶ Ἥρᾳ τε Ἥνιόχη καὶ Δήμητρι ἣν ἐπονομάζοντες Εὐρώπην τοῦ Τροφωνίου φασὶν εἶναι τροφόν. καθ' ἑκάστην δὲ τῶν θυσιῶν ἀνὴρ μάντις παρὼν ἐς τοῦ ἱερείου τὰ σπλάγχνα ἐνορᾷ, ἐνιδὼν δὲ προθεσπίζει τῷ κατιόντι εἰ δὴ αὐτὸν εὐμενὴς ὁ Τροφώνιος καὶ ἴλεως δέξεται. τῶν μὲν δὲ ἄλλων ἱερείων τὰ σπλάγχνα οὐχ ὁμοίως δηλοῖ τοῦ Τροφωνίου τὴν γνώμην· ἐν δὲ νυκτὶ ἣ κατεῖσιν ἕκαστος, ἐν ταύτῃ κριὸν θύουσιν ἐς βόθρον, ἐπικαλούμενοι τὸν Ἀγαμήδην. θυμάτων δὲ τῶν πρότερον πεφηνότων αἰσίων λόγος ἐστὶν οὐδεὶς, εἰ μὴ καὶ τοῦδε τοῦ κριοῦ τὰ σπλάγχνα τὸ αὐτὸ θέλοι λέγειν· ὁμολογούντων δὲ καὶ τούτων, τότε ἕκαστος ἤδη κατεῖσιν εὐέλπεις, κατεῖσι δὲ οὕτω. πρῶτα μὲν ἐν τῇ νυκτὶ αὐτὸν ἄγουσιν ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὴν Ἑρκυναν, ἀγαγόντες δὲ ἐλαίῳ χρίουσι καὶ λούουσι δύο παῖδες τῶν ἀστῶν ἔτη τρία που καὶ δέκα γεγονότες, οὓς Ἑρμᾶς ἐπονομάζουσιν· οὗτοι τὸν καταβαίνοντά εἰσιν οἱ λούοντες καὶ ὅποσα χρή διακονούμενοι ἅτε παῖδες. τὸ ἐντεῦθεν ὑπὸ τῶν ἱερέων οὐκ αὐτίκα ἐπὶ τὸ μαντεῖον, ἐπὶ δὲ ὕδατος πηγὰς ἄγεται· αἱ δὲ ἐγγύτατά εἰσιν ἀλλήλων. ἐνταῦθα δὲ χρή πιεῖν αὐτὸν Λήθης τε ὕδωρ καλούμενον, ἵνα λήθῃ γένηταί οἱ πάντων ἃ τέως ἐφρόντιζε, καὶ ἐπὶ τῷδε ἄλλο αὖθις ὕδωρ πίνειν Μνημοσύνης· ἀπὸ τούτου τε μνημονεύει τὰ ὀφθέντα οἱ καταβάντι. θεασάμενος δὲ ἄγαλμα ὃ ποιῆσαι Δαίδαλόν φασιν--ὑπὸ δὲ τῶν ἱερέων οὐκ ἐπιδείκνυται πλὴν ὅσοι παρὰ τὸν Τροφώνιον μέλλουσιν ἔρχεσθαι-- τοῦτο τὸ ἄγαλμα ἰδὼν καὶ θεραπεύσας τε καὶ εὐξάμενος ἔρχεται πρὸς τὸ μαντεῖον, χιτῶνα ἐνδεδυκῶς λινοῦν καὶ ταινίαις τὸν χιτῶνα ἐπιζωσθεὶς καὶ ὑποδησάμενος ἐπιχωρίας κρηπίδας. ἔστι δὲ τὸ μαντεῖον ὑπὲρ τὸ ἄλσος ἐπὶ τοῦ ὄρους. κρηπὶς μὲν ἐν κύκλῳ περιβέβληται λίθου λευκοῦ, περίοδος δὲ τῆς κρηπίδος κατὰ ἄλων τὴν ἐλαχίστην ἐστίν, ὕψος δὲ ἀποδέουσα δύο εἶναι πῆχεις· ἐφεστήकाσι δὲ ἐπὶ τῇ κρηπίδι ὀβελοὶ καὶ αὐτοὶ χαλκοὶ καὶ αἱ συνέχουσιν σφᾶς ζῶναι, διὰ δὲ αὐτῶν θύραι πεποιίνται. τοῦ περιβόλου δὲ ἐντὸς χάσμα γῆς ἐστὶν οὐκ αὐτόματον ἀλλὰ σὺν τέχνῃ καὶ ἀρμονίᾳ πρὸς τὸ ἀκριβέστατον

ὠκοδομημένον. τοῦ δὲ οἰκοδομήματος τούτου τὸ σχῆμα εἴκασται κριβάνω: τὸ δὲ εὖρος ἢ διάμετρος αὐτοῦ τέσσαρας παρέχοιτο ἂν ὡς εἰκάσαι πήχεις: βάθος δὲ τοῦ οἰκοδομήματος, οὐκ ἂν οὐδὲ τοῦτο εἰκάζοι τις ἐς πλεον ὀκτὼ καθήκειν πηχῶν. κατάβασις δὲ οὐκ ἔστι πεποιημένη σφίσιν ἐς τὸ ἔδαφος: ἐπειδὴν δὲ ἀνὴρ ἔρχηται παρὰ τὸν Τροφώνιον, κλίμακα αὐτῷ κομίζουσι στενὴν καὶ ἐλαφράν. καταβάντι δὲ ἔστιν ὅπῃ μεταξὺ τοῦ τε ἐδάφους καὶ τοῦ οἰκοδομήματος: σπιθαμῶν τὸ εὖρος δύο, τὸ δὲ ὕψος ἐφαίνετο εἶναι σπιθαμῆς. ὁ οὖν κατιῶν κατακλίνας ἑαυτὸν ἐς τὸ ἔδαφος ἔχων μάζας μεμαγμένας μέλιτι προεμβάλλει τε ἐς τὴν ὀπὴν τοὺς πόδας καὶ αὐτὸς ἐπιχωρεῖ, τὰ γόνατά οἱ τῆς ὀπῆς ἐντὸς γενέσθαι προθυμούμενος: τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα αὐτίκα ἐφειλκύσθη τε καὶ τοῖς γόνασιν ἐπέδραμεν, ὥσπερ ποταμῶν ὁ μέγιστος καὶ ὠκύτατος συνδεθέντα ὑπὸ δίνης ἀποκρύψειεν <ἂν> ἄνθρωπον. τὸ δὲ ἐντεῦθεν τοῖς ἐντὸς τοῦ ἀδύτου γενομένοις οὐχ εἷς οὐδὲ ὁ αὐτὸς τρόπος ἐστὶν ὅτῳ διδάσκονται τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ πού τις καὶ εἶδε καὶ ἄλλος ἤκουσεν. ἀναστρέψαι δὲ ὀπίσω τοῖς καταβᾶσι διὰ στομίου τε ἔστι τοῦ αὐτοῦ καὶ προεκθεόντων σφίσι τῶν ποδῶν. ἀποθανεῖν δὲ οὐδένα τῶν καταβάντων λέγουσιν ὅτι μὴ μόνον τῶν Δημητρίου τινὰ δορυφόρων: τοῦτον δὲ οὔτε ποιῆσαι περὶ τὸ ἱερόν φασιν οὐδὲν τῶν νενομισμένων οὔτε χρυσόμενον τῷ θεῷ καταβῆναι, χρυσὸν δὲ καὶ ἄργυρον ἐκκομιεῖν ἐλπίσαντα ἐκ τοῦ ἀδύτου. λέγεται δὲ καὶ τούτου τὸν νεκρὸν ἐτέρωθι ἀναφανῆναι καὶ οὐ κατὰ στόμα ἐκβληθῆναι τὸ ἱερόν. ἐς μὲν δὴ τὸν ἄνθρωπον λεγομένων καὶ ἄλλων εἴρηται μοι τὰ ἀξιολογώτατα: τὸν δὲ ἀναβάντα παρὰ τοῦ Τροφωνίου παραλαβόντες αὖθις οἱ ἱερεῖς καθίζουσιν ἐπὶ θρόνον Μνημοσύνης μὲν καλούμενον, κεῖται δὲ οὐ πόρρω τοῦ ἀδύτου, καθεσθέντα δὲ ἐνταῦθα ἀνερωτῶσιν ὅποσα εἶδὲ τε καὶ ἐπύθετο: μαθόντες δὲ ἐπιτρέπουσιν αὐτὸν ἤδη τοῖς προσήκουσιν. οἱ δὲ ἐς τὸ οἶκημα, ἔνθα καὶ πρότερον διητᾶτο παρὰ τε Τύχῃ καὶ Δαίμονι ἀγαθοῖς, ἐς τοῦτο ἀράμενοι κομίζουσι κάτοχόν τε ἔτι τῷ δείματι καὶ ἀγνώτα ὁμοίως αὐτοῦ τε καὶ τῶν πέλας. ὕστερον μέντοι τά τε ἄλλα οὐδέν τι φρονήσει μείον ἢ πρότερον καὶ γέλως ἐπάνεισιν οἱ. γράφω δὲ οὐκ ἀκοὴν ἀλλὰ ἐτέρους τε ἰδὼν καὶ αὐτὸς τῷ Τροφωνίῳ χρησάμενος. τοὺς δὲ ἐς τοῦ Τροφωνίου κατελθόντας, ἀνάγκη σφᾶς, ὅποσα ἤκουσεν ἕκαστος ἢ εἶδεν, ἀναθεῖναι γεγραμμένα ἐν πίνακι. λείπεται δ' ἔτι καὶ τοῦ Ἀριστομένους ἐνταῦθα ἢ ἀσπίς: τὰ δὲ ἐς αὐτὴν ὅποια ἐγένετο, ἐδήλωσα ἐν τοῖς προτέροις τοῦ λόγου. τὸ δὲ μαντεῖον οἱ Βοιωτοὶ τοῦτο οὐ πεπυσμένοι πρότερον ἐπ' αἰτίᾳ τοιᾷδε ἔγνωσαν. θεωροὺς ἀφ' ἐκάστης πόλεως ἄνδρας ἀποστέλλουσιν ἐς Δελφοὺς: οὐ γὰρ δὴ σφισιν ἔτος δεύτερον ὥν ὁ θεός. τούτοις αἰτοῦσιν ἐπανόρθωμα τοῦ αὐχμοῦ προσέταξεν ἢ Πυθίᾳ παρὰ Τροφώνιον ἐς Λεβάδειαν ἐλθοῦσιν εὐρασθαι παρὰ ἐκείνου τὸ ἴαμα. ὡς δὲ ἐς τὴν Λεβάδειαν ἐλθόντες οὐκ ἐδύναντο εὐρεῖν τὸ μαντεῖον, ἐνταῦθα τῶν ἐξ Ἀκραιφνίου πόλεως Σάων--οὗτος δὲ ἦν καὶ ἡλικία τῶν θεωρῶν πρεσβύτατος--εἶδεν ἐσμὸν μελισσῶν, <καὶ παρέστη οἱ,> ὅποι ποτ' ἂν ἀποτράπωνται, καὶ αὐτὸς ἔπεσθαι. αὐτίκα δὴ τὰς μελίσσας ἐς τοῦτο ἐσπετομένας ὀρᾷ τῆς γῆς, καὶ συνεσῆλθέ σφισιν ἐς τὸ μαντεῖον. τοῦτον τὸν Σάωνα καὶ τὴν ἱεουργίαν τὴν καθεστηκυῖαν, καὶ ὅποσα περὶ τὸ χρηστήριον δρῶσιν ἄλλα, διδαχθῆναι παρὰ τοῦ Τροφωνίου φασίν. Δαιδάλου δὲ τῶν ἔργων δύο μὲν ταῦτά ἐστιν ἐν Βοιωτοῖς, Ἡρακλῆς τε ἐν Θήβαις καὶ παρὰ Λεβαδεῦσιν ὁ Τροφώνιος....

Μιτφρ.: ἡ διαδικασία γιὰ νὰ πάρει κάποιος μαντεία στὸν Τροφώνιο γίνεται με τὸν ἀκόλουθο τρόπο: ὅποιος ἀποφασίζει νὰ κατέβει στὸ μαντεῖο, πρέπει πρῶτα νὰ

περάσει κάποιες καθορισμένες ημέρες σε ένα οίκημα, το οποίο είναι το ιερό του αγαθού Δαίμονα και της αγαθής Τύχης. Μένοντας εκεί κάνει καθαρμούς και απέχει από τα θερμά λουτρά, ενώ ως λουτρό του χρησιμοποιεί μόνο τον ποταμό Έρκυνα. Και έχει κρέατα άφθονα από τις θυσίες, γιατί όποιος κατεβαίνει στο μαντείο θυσιάζει και στον Τροφώνιο και στα παιδιά του και στον Απόλλωνα και στον Κρόνο και στον Δία που καλείται βασιλέας και στην Ηνιόχη Ήρα και στη Δήμητρα που την αποκαλούν Ευρώπη και λένε ότι ήταν τροφός του Τροφωνίου. Σε κάθε θυσία ένας μάντης παρευρίσκεται και εξετάζει τα σπλάχνα του ζώου που θυσιάζεται και από αυτά που παρατηρεί προλέγει σε αυτόν που πρόκειται να κατέβει αν ο Τροφώνιος θα τον δεχτεί με ευμενή και καλή διάθεση. Τα σπλάχνα των άλλων σφαγίων δεν φανερώνουν το ίδιο καθαρά τη διάθεση του Τροφωνίου, όσο αυτό: το κριάρι που θυσιάζουν τη νύχτα που πρόκειται να κατέβουν σε έναν λάκκο που ονομάζεται του Αγαμήδη. Κανένα ευνοϊκό σημάδι από τα προηγούμενα σφάγια δεν έχει αξία, αν και τα σπλάχνα αυτού του κριού δεν πρόκειται να που τα ίδια. Αφού συμφωνήσουν και αυτά, τότε ο καθένας κατεβαίνει αισιόδοξος και κατεβαίνει με τον εξής τρόπο: πρώτα νύχτα τον οδηγούν στον ποταμό Έρκυνα και έχοντας μαζί τους λάδι τον αλείφουν και των λούζουν δύο παιδιά πολιτών, περίπου 13 ετών, τα οποία ονομάζουν Ερμές. Αυτοί λούζουν αυτόν που πρόκειται να κατέβει και τον βοηθούν σε όσα χρειάζεται, σαν υπηρέτες. Από εκεί οδηγείται από ιερείς, όχι στο μαντείο απευθείας αλλά σε πηγές νερού, που βρίσκονται πολύ κοντά η μία στην άλλη. Εκεί πρέπει να πιεί το νερό που ονομάζεται της Λήθης, για να ξεχάσει όλα όσα τον απασχολούσαν μέχρι τότε, και αμέσως μετά από αυτό πίνει το άλλο νερό της Μνημοσύνης, για να θυμάται όσα δει κατά την κατάβασή του. και αφού δει το άγαλμα που λένε ότι κατασκεύασε ο Δαίδαλος (οι ιερείς δεν το δείχνουν αυτό παρά μόνο σε όσους πρόκειται να κατέβουν στον Τροφώνιο), αφού δει αυτό το άγαλμα και το προσκυνήσει και προσευχηθεί, τότε κατευθύνεται προς το μαντείο φορώντας λινό χιτώνα ζωσμένο με ταινίες και φορώντας ντόπια υποδήματα. Το μαντείο βρίσκεται στο όρος πάνω από το άλσος. Περιβάλλεται από κυκλική κρηπίδα λευκού μαρμάρου που η περιφέρειά της είναι ανάλογη με ενός πολύ μικρού αλωνιού και το ύψος είναι σχεδόν δύο πήχεις. Πάνω στην κρηπίδα έχουν στερεωθεί πάσσαλοι που και αυτοί και οι αλυσίδες που τους ενώνουν είναι χάλκινοι και ανάμεσα σε αυτούς έχουν κατασκευαστεί θύρες. Εντός του περιφραγμένου χώρου υπάρχει χάσμα όχι φυσικό αλλά κατασκευασμένο τεχνητά με απόλυτη αρμονία στο χτίσιμό του. το σχήμα του οικοδομήματος αυτού μοιάζει με φούρνο. Ως προς το πλάτος η διάμετρός του θα μπορούσε να υπολογιστεί περίπου σε τέσσερις πήχεις. Ως προς το βάθος δεν υπολογίζεται μεγαλύτερο από οκτώ πήχεις. Τρόπος κατάβασης δεν υπάρχει στο έδαφος αλλά, όταν κάποιος κατεβαίνει στον Τροφώνιο, του φέρνουν μια στενή και ελαφριά σκάλα. Καθώς κατεβαίνει συναντά μια οπή ανάμεσα στο έδαφος και στο οικοδόμημα, που φαίνεται δύο πιθαμές στο πλάτος και μία στο ύψος. Αυτός που κατέρχεται ξαπλώνει στο έδαφος κρατώντας γλυκά ζυμωμένα με μέλι, βάζει πρώτα στην οπή τα πόδια και ο ίδιος στη συνέχεια σέρνεται μέσα μέχρι να βρεθούν τα γόνατά του εντός της οπής. Τότε το υπόλοιπο σώμα του τραβιέται προς τα κάτω ακολουθώντας τα γόνατά του, όπως ο πολύ βαθύς και γρήγορος ποταμός μπορεί να παρασύρει έναν άνθρωπο που έχει μπλέξει στη δίνη του. για όσους βρεθούν

μέσα στο άδυτο, δεν υπάρχει ένας ούτε ο ίδιος τρόπος με τον οποίο φανερώνονται τα μέλλοντα, αλλά άλλος τα βλέπει και άλλος τα ακούει. Όσοι κατεβαίνουν στο στόμιο, επιστρέφουν πίσω από το ίδιο σημείο, αφού πρώτα βγάλουν τα πόδια τους. Λένε ότι κανείς από όσους κατέβηκαν δεν πέθανε, εκτός μόνο από κάποιον φρουρό του Δημητρίου. Αυτός λένε ότι δεν έκανε τίποτα από τα καθιερωμένα του ιερού ούτε κατέβηκε για να πάρει χρησμό από τον θεό αλλά ελπίζοντας να πάρει χρυσό και ασήμι από το άδυτο. Και λέγεται ότι το νεκρό σώμα αυτού βγήκε σε άλλο σημείο και όχι από το στόμιο του ιερού. Και πολλά άλλα ιστορούνται για τον άνθρωπο αυτό, αλλά σας ανέφερα τα πιο αξιόλογα. Αυτόν που ανεβαίνει από τον Τροφώνιο τον παραλαμβάνουν πάλι οι ιερείς και τον καθίζουν στον θρόνο που ονομάζεται ης Μνημοσύνης και βρίσκεται κοντά στο άδυτο. Και αφού τον καθίσουν εκεί τον ρωτούν για όσα είδε και έμαθε. Και αφού μάθουν όσα θέλουν, επιτρέπουν στους συγγενείς του να τον πλησιάσουν. Αυτοί τότε στο οίκημα, όπου και προηγουμένως διέμενε, της Τύχης και του Αγαθού Δαίμονα, σε αυτό τον σηκώνουν και τον μεταφέρουν, καθώς είναι ακόμη είναι ακόμη κυριευμένος από τον φόβο και δεν γνωρίζει ούτε τον εαυτό του ούτε τους κοντινούς του. ύστερα όμως ανακτά όλες τις ικανότητές του στον ίδιο βαθμό όπως προηγουμένως και το γέλιο επανέρχεται σε αυτόν. Αυτά τα γράφω γνωρίζοντάς τα όχι εξ ακοής, αλλά και άλλους παρατηρώντας και έχοντας πάρει και ο ίδιος χρησμό από τον Τροφώνιο, καθώς αυτοί που κατέρχονται στον Τροφώνιο είναι υποχρεωμένοι να αφιερώνουν γραμμένα σε πινακίδα όσα άκουσαν ή είδαν. Υπάρχει ακόμη εδώ και η ασπίδα του Αριστομένους, τα σχετικά με την οποία έχω αναφέρει σε προηγούμενα κεφάλαια. Το μαντείο αυτό οι Βοιωτοί δεν το γνώριζαν προηγουμένως και το ανακάλυψαν από την εξής αφορμή: είχαν στείλει θεωρούς από κάθε πόλη στους Δελφούς, γιατί ο θεός δεν είχε βρέξει για δεύτερη χρονιά. Σε αυτούς που ζητούσαν απαλλαγή από την ξηρασία πρόσταξε η Πυθία να πάνε στη Λιβαδειά στον Τροφώνιο και να ζητήσουν από εκείνον θεραπεία. Όταν ήλθαν στη Λιβαδειά δεν μπορούσαν να βρουν το μαντείο. Τότε κάποιος Σάων από το Ακραίφνιο (αυτός ήταν και ο μεγαλύτερος στην ηλικία από τους θεωρούς) παρατήρησε ένα σμήνος μελισσών και αποφάσισε να το ακολουθήσει όπου και αν πήγαινε. Αμέσως είδε το μελίσσι να πετά μέσα στη γη και το ακολούθησε στο μαντείο. Λένε ότι αυτός ο Σάων διδάχθηκε από τον Τροφώνιο και την καθιερωμένη ιερουργία και όσα άλλα διαδραματίζονται στο χρηστήριο. Δύο έργα του Δαιδάλου βρίσκονται στη Βοιωτία, ο Ηρακλής στη Θήβα και ο Τροφώνιος στη Λιβαδειά...

48. Πλούταρχος, Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων, 5 τὰ γὰρ ἄλλα τί δεῖ λέγειν,

ὅπου γε τὴν Βοιωτίαν

ἔνεκα χρηστηρίων πολύφωνον οὔσαν ἐν τοῖς πρότερον

χρόνοις νῦν ἐπιλέλοιπε κομιδῇ καθάπερ νάματα, καὶ πολὺς

ἐπέσχηκε μαντικῆς αὐχμὸς τὴν χώραν; οὐδαμοῦ γὰρ

ἀλλαχόθι νῦν ἢ περὶ Λεβάδειαν ἢ Βοιωτία παρέχει τοῖς

χρήζουσιν ἀρύσασθαι μαντικῆς, τῶν δ' ἄλλων τὰ μὲν

σιγὴ τὰ δὲ παντελὴς ἐρημία κατέσχηκε

Μτφρ.: για τα άλλα (μαντεία) τι πρέπει να πούμε, αφού εκεί που η Βοιωτία ήταν τα προηγούμενα χρόνια γεμάτη από πολλές φωνές εξαιτίας των μαντείων της, τώρα έχει στερέψει εντελώς, όπως συμβαίνει με τα νερά και μεγάλη ξηρασία

μαντικής έχει καταλάβει την περιοχή; Γιατί πουθενά αλλού η Βοιωτία στις μέρες μας, παρά μόνο στη Λιβαδειά, δεν παρέχει σε αυτούς που ζητούν χρησμό την ευκαιρία να αντλήσουν από το νερό της μαντικής, ενώ από τα άλλα μαντεία κάποια έχουν σιγήσει και κάποια έχουν ερημωθεί.

- 49. Πλούταρχος, βίοι παράλληλοι : Σύλλας 16, 8** ... από τοῦ στρατοπέδου διεσπείρετο, καὶ τὴν τε τῶν Πανοπέων πόλιν ἐκκόψαι λέγονται, καὶ τὴν τῶν Λεβαδέων διαρπάσαι καὶ συλῆσαι τὸ μαντεῖον, οὐδενὸς στρατηγοῦ πρόσταγμα δόντος
- Μτφρ.:** ...από το στρατόπεδο διασκορπιζόταν (το εχθρικό στράτευμα του Μιθριδάτη) και λέγεται ότι και την πόλη των Πανοπέων κατέστρεψαν και την πόλη των Λεβαδέων λεηλάτησαν και σύλησαν το μαντείο, χωρίς να δώσει το πρόσταγμα κανένας στρατηγός
- 50. Πλούταρχος, βίοι παράλληλοι : Σύλλας 17, 1** ἐκ Λεβαδείας καὶ τοῦ Τροφωνίου φῆμαί τε χρησταὶ καὶ νικηφόρα μαντεύματα τοῖς Ῥωμαίοις ἐξεπέμποντο, περὶ ὧν οἱ μὲν ἐπιχώριοι πλείονα λέγουσιν · ὥς δὲ Σύλλας αὐτὸς ἐν δεκάτῳ τῶν ὑπομνημάτων γέγραφε, Κόιντος Τίτιος, οὐκ ἀφανὴς ἀνὴρ τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι πραγματευομένων, ἦκε πρὸς αὐτὸν ἤδη τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ νενικηκότα μάχην, ἀπαγγέλλων ὅτι καὶ δευτέραν ὁ Τροφώνιος αὐτόθι μάχην καὶ νίκην προσημύνειεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου, μετὰ δὲ τοῦτον ἀνὴρ τῶν ἐν τάξει στρατευομένων ὄνομα Σαλουιηνὸς ἀνήνεγκε παρὰ τοῦ θεοῦ, τέλος οἷον αἱ κατὰ τὴν Ἰταλίαν πράξεις ἔμελλον ἔξειν. ἀμφότεροι δὲ ταῦτα περὶ τῆς τοῦ θεοῦ μορφῆς ἔφραζον · τῷ γὰρ Ὀλυμπίῳ Διὶ καὶ τὸ κάλος καὶ τὸ μέγεθος παραπλήσιοι ἰδεῖν ἔφασαν.
- Μτφρ.:** από τη Λιβαδειά και τον Τροφώνιο καλές φήμες και νικηφόρες μαντείες στέλνονταν στους Ρωμαίους, σχετικά με τις οποίες οι ντόπιοι πολλά λένε. Όπως ο ίδιος ο Σύλλας έχει γράψει στο δέκατο υπόμνημά του, ο Κόιντος Τίτιος, άνδρας γνωστός σε όσους ασχολούνταν με την πολιτική στην Ελλάδα, ήλθε προς αυτόν, αφού ήδη είχε πετύχει τη νίκη στη Χαιρώνεια, και του ανήγγειλε ότι ο Τροφώνιος προμήνυε και δεύτερη μάχη και νίκη εκεί σε σύντομο χρονικό διάστημα. Μετά από αυτόν κάποιος άνδρας από τις τάξεις του στρατού που ονομαζόταν Σαλουιηνός έφερε χρησμό από τον θεό σχετικά με το αίσιο τέλος που επρόκειτο να έχουν οι επιχειρήσεις στην Ιταλία. Και οι δύο έλεγαν τα ίδια για τη μορφή του θεού, ότι δηλαδή στην ομορφιά και στη μεγαλοπρέπεια ήταν παρόμοιος με τον Ολύμπιο Δία.
- 51. Τιμητικό ψήφισμα Λιβαδειτῶν στις Πλαταιές για Αδριανό κατά τη γιορτή των Ελευθερίων (IG VII 1675)** Ἡ πόλις τῶν Λεβαδέων αὐτοκράτορα καίσαρα Τραϊανὸν Ἀδριανὸν σεβαστόν, τὸν ἴδιον εὐεργέτη καὶ σωτῆρα, δόγματι πόλεως
- Μτφρ.:** Η πόλη των Λεβαδέων (αφιερώνει) στον σεβαστό αυτοκράτορα καίσαρα Τραϊανό, Αδριανό, τον ευεργέτη της και σωτήρα, με απόφαση της πόλεως.
- 52. Φιλόστρατος, Βίος Απολλωνίου του Τυανέως** ἡμερῶν δὲ τετταράκοντα διαλεχθεὶς ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ πλεῖστα σπουδάσας ‘καὶ κατὰ πόλεις μὲν’ ἔφη ‘διαλέξομαι ὑμῖν, ἄνδρες Ἕλληνες, ἐν πανηγύρεσιν ἐν πομπαῖς ἐν μυστηρίοις ἐν θυσίαις ἐν σπονδαῖς — ἀστείου δὲ ἀνδρὸς δέονται — νῦν δὲ ἐς Λεβάδειαν χρή καταβῆναί με, ἐπεὶ τῷ Τροφωνίῳ μήπω ξυγγέγονα καίτοι ἐπιφοιτήσας ποτὲ τῷ ἱερῷ.’ καὶ εἰπὼν ταῦτα ἔχῳρει δὴ ἐπὶ Βοιωτίας οὐδενὸς λειπομένου τῶν θαυμαζόντων αὐτόν. τὸ δ’ ἐν Λεβαδείᾳ στόμιον ἀνάκειται μὲν Τροφωνίῳ τῷ Ἀπόλλωνος ἐσβατὸν μόνον τοῖς

ὕπὲρ χρησμῶν φοιτῶσιν, ὁρᾶται δ' οὐκ ἐν τῷ ἱερῷ, μικρὸν δ' ἄνω τοῦ ἱεροῦ ἐν γηλόφῳ, συγκλείουσι δ' αὐτὸ σιδήρεοι ὀβελίσκοι κύκλῳ περιβάλλοντες, ἡ δὲ κάθοδος οἷα ἰζήσαντα ἐπισπάσασθαι. λευκῇ δ' ἐσθῆτι ἐσταλμένοι ἐμπονται μελιτούττας ἀπάγοντες ἐν ταῖν χεροῖν μελίγματα ἐρπετῶν, ἃ τοῖς κατιοῦσιν ἐγχρίπτει. ἀναδίδωσι δ' ἡ γῆ τοὺς μὲν οὐ πόρρω, τοὺς δὲ πορρωτάτῳ, καὶ γὰρ ὑπὲρ Λοκροὺς ἀναπέμπονται καὶ ὑπὲρ Φωκέας, οἱ δὲ πλεῖστοι περὶ τὰ Βοιωτῶν ὅρια. παρελθὼν οὖν ἐς τὸ ἱερὸν 'βούλομαι' ἔφη 'καταβῆναι ὑπὲρ φιλοσοφίας.' ἀντιλεγόντων δὲ τῶν ἱερέων καὶ πρὸς μὲν τοὺς πολλοὺς λεγόντων, μὴ ἂν ποτε γόητι ἀνθρώπῳ παρασχεῖν ἔλεγχον τοῦ ἱεροῦ, πρὸς δὲ τὸν ἄνδρα πλαττομένων ἀποφράδας καὶ οὐ καθαρὰς χρῆσαι, τὴν μὲν ἡμέραν ἐκείνην διελέχθη περὶ τὰς πηγὰς τῆς Ἑρκύνης ὑπὲρ αἰτίας τοῦ μαντείου καὶ τρόπου, μόνον γὰρ ἐκεῖνο δι' αὐτοῦ χρᾶ τοῦ χρωμένου, ἐσπέρα δ' ὡς ἐγένετο, ἐλθὼν ἐπὶ τὸ στόμιον μετὰ τῶν ξυνακολουθούντων νέων καὶ τέτταρας τῶν ὀβελίσκων ἀνασπᾶσας, οἱ ξυνέχουσι τὰς τῆς παρόδου κλεῖδας, ἐχώρει ὑποχθόνιος αὐτῷ τρίβωνι, καθάπερ ἐς διάλεξιν ἑαυτὸν στείλας, οὕτω τι τῷ θεῷ φίλα πράττων, ὡς ἐπιστάντα τοῖς ἱερεῦσι τὸν Τροφώνιον ἐς ἐπίπηξιν τε αὐτοῖς καταστῆναι ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς ἐς Αὐλίδα τε ἔπεσθαι κελεῦσαι πάντας, ὡς ἐκεῖ ἀναδυσσομένου θαυμασιώτατα ἀνθρώπων. ἀνέσχε γὰρ δι' ἡμερῶν ἑπτὰ, ὅσων μήπω τις τῶν ὑπελθόντων τὸ μαντεῖον, φέρων βιβλίον προσφορώτατον τῇ ἐρωτήσῃ. ὁ μὲν γὰρ κατῆλθεν εἰπὼν 'τίνα, ὦ Τροφώνιε, καὶ σὺ τὴν ἀρτιωτάτην καὶ καθαρωτάτην φιλοσοφίαν ἡγῇ;' τὸ δὲ βιβλίον τὰς Πυθαγόρου εἶχε δόξας, ὡς καὶ τοῦ μαντείου τῇ σοφίᾳ ταύτῃ ξυντιθεμένου. ἀνάκειται τὸ βιβλίον τοῦτο ἐν Ἀνθίῳ καὶ σπουδάζεται διὰ τὴν αἰτίαν, τὸ δὲ Ἄνθιον Ἰταλῶν τῶν ἐπὶ θαλάττῃ. ταῦτα μὲν δὴ καὶ τῶν Λεβάδειαν οἰκούντων συγχωρῶ ἀκροᾶσθαι, περὶ δὲ τοῦ βιβλίου τούτου γνώμη ἀποπεφάνθω μοι, διακομισθῆναι μὲν αὐτὸ βασιλεῖ Ἀδριανῷ ὕστερον, ὅτε δὴ καὶ τινος τῶν τοῦ Ἀπολλωνίου ἐπιστολῶν, οὐ γὰρ δὴ πάσας γε, καταμεῖναι δὲ ἐς τὰ βασιλεία τὰ ἐν τῷ Ἀνθίῳ, οἷς μάλιστα δὴ τῶν περὶ τὴν Ἰταλίαν βασιλείων ἔχαιρεν.

Μιτφρ.: γὰρ σαράντα ἡμέρες συζητοῦσε στὴν Ολυμπία καὶ ἀσχολήθηκε με πολλὰ καὶ ὕστερα εἶπε: « θὰ ἐρθῶ καὶ στὶς ἄλλες πόλεις σας γιὰ νὰ συζητήσω μαζί σας Ἕλληνες, στὶς πανηγύρεις, στὶς πομπές, στὰ μυστήρια, στὶς θυσίεις, στὶς σπονδές - γιὰτί χρειάζονται ἓναν ἐξευγενισμένο ἄνδρα – ἀλλὰ τώρα πρέπει νὰ κατέβω στὴ Λιβαδειά, ἐπειδὴ με τὸν Τροφώνιο δὲν ἔχω συναντηθεῖ ἀκόμα, ἀν καὶ ἐπισκέφτηκα κάποτε τὸ ἱερό». Καὶ λέγοντας αὐτὰ κατευθύνθηκε στὴ Βοιωτία καὶ δὲν ἔμεινε πίσω κανένας ἀπὸ τοὺς θαυμαστές του. τὸ στόμιον τοῦ Ἀπόλλωνος στὴ Λιβαδειά ἀνήκει στὸν Τροφώνιο καὶ σὲ αὐτὸ ἔχουν πρόσβαση μόνο ὅσοι πηγαίνουν ἐκεῖ γιὰ νὰ ζητήσουν χρησμό. Δὲν εἶναι ορατό γιὰ αὐτὸν ποὺ βρίσκεται στὸ ἱερό, ἀλλὰ βρίσκεται λίγο πιο πάνω ἀπὸ τὸ ἱερό στὸν γήλοφο. Αὐτό βρίσκεται μέσα σὲ ἓναν κύκλο ἀπὸ σιδερένιους ὀβελίσκους ποὺ το περιβάλλουν. Ἡ κάθοδος εἶναι τέτοια ποὺ αὐτός ποὺ τοποθετεῖται στὸ στόμιον νὰ τραβιέται. Με λευκὴ ἐσθῆτα ντυμένοι ὁδηγοῦνται σὲ πομπή (οἱ χρηστηριαζόμενοι) κρατώντας πίττες στὰ δυο τοὺς χέρια γιὰ νὰ ἐξευμενίσουν τὰ ἐρπετὰ τὰ ὁποῖα πλησιάζουν κοντὰ σὲ αὐτοὺς ποὺ κάνουν τὴν κατάβαση. Αὐτοὺς τοὺς βγάζει στὴ συνέχεια στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, ἄλλους ὅχι μακριὰ ἀπὸ τὸ σημεῖο, ἄλλους πιο μακριὰ, κάποιοι στέλνονται καὶ στὴ χώρα τῶν Λοκρῶν, ἄλλοι στὴ χώρα τῶν Φωκέων ἀλλὰ οἱ περισσότεροι στὰ ὅρια τῆς Βοιωτίας. Αφοῦ λοιπὸν (ὁ Ἀπολλώνιος) πῆγε στὸ μαντεῖο, «θέλω», εἶπε, «να

κατέβω από αγάπη για τη σοφία». Επειδή απάντησαν οι ιερείς στους πολλούς και έλεγαν ότι δεν θα μπορούσαν ποτέ να επιτρέψουν σε έναν μάγο να ελέγξει το ιερό, και σε αυτούς που είχαν παραπλανηθεί από τον άνδρα ότι ήρθε σε μέρες αποφράδες και όχι καθαρές, την ημέρα εκείνη συζήτησε στις όχθες της Έρκυνας για την αιτία και τον τρόπο του μαντείου, ότι μόνο εκείνο έδινε χρησμό μέσω του ίδιου του χρηστηριαζομένου, και όταν βράδιασε πλησίασε στο στόμιο με τους νέους που τον ακολουθούσαν, έβγαλε τέσσερεις οβελίσκους, αυτούς που συγκρατούν τους μοχλούς που κλειδώνουν την είσοδο, μπήκε κάτω από τη γη με το παλιό του πανωφόρι (ταπεινά), σαν να πήγαινε σε συζήτηση, πράττοντας έτσι κάτι φιλικό στον θεό. Τότε παρουσιάστηκε στους ιερείς ο Τροφώνιος, καθώς αυτοί ήταν ναρκωμένοι/παραλυμένοι, και διέταξε να πάνε όλοι στην Αυλίδα όπου ο άνδρας θα αναδυθεί με τρόπο αξιοθαύμαστο για τους ανθρώπους. Και βγήκε στην επιφάνεια μετά από επτά ημέρες, όσο δεν είχε μείνει μέχρι τότε κανείς άλλος μέσα στο μαντείο, κρατώντας βιβλίο ωφελιμότατο στην ερωτήσή του. γιατί αυτός όταν κατέβηκε είπε «Τροφώνιε, ποια φιλοσοφία θεωρείς εσύ αρτιώτατη και καθαρότατη;». το βιβλίο περιείχε τις γνώμες του Πυθαγόρα και ακόμα κατέγραφε και την ίδια τη σοφία του μαντείου. Βρίσκεται το βιβλίο αυτό ως αφιέρωμα στο Άνθιο και μελετάται για αυτή την αιτία. Το Άνθιο είναι πόλη των Ιταλών κοντά στη θάλασσα. Αυτά λοιπόν παραδίδω για να τα ακούσουν και οι κάτοικοι της Λιβαδειάς και για το βιβλίο αυτό παρουσίασα ξεκάθαρα τη γνώμη μου. Αργότερα αυτό μεταφέρθηκε στον βασιλιά Αδριανό μαζί με κάποιες επιστολές του Απολλώνιου, όχι όλες (έμειναν κάποιες και στα παλάτια στο Άνθιο) με τις οποίες ένιωθε αγαλλίαση καθώς τις διάβαζε στα παλάτια τις Ιταλίας.

Γ) περιγραφή Λιβαδειάς

53. Πausανίας, Βοιωτικά, IX, 39,2-4 κεκόσμηται μὲν δὴ τὰ ἄλλα σφίσιν ἢ πόλιν ὁμοίως τοῖς ἑλλήνων μάλιστα εὐδαίμοσι, διείργει δὲ ἀπ' αὐτῆς τὸ ἄλσος τοῦ Τροφωνίου ποταμὸς Ἐρκυνα. Φασὶ δ' ἐνταῦθα Ἐρκυναν ὁμοῦ Κόρη τῇ Δήμητρος παίζουσιν καὶ ἔχουσιν χῆνα ἀφεῖναι τοῦτον ἄκουσαν · ἐς δὲ ἄντρον κοῖλον ἐσπτάντος καὶ ὑπὸ λίθον ἀποκρύψαντος αὐτὸν ἐσελθοῦσα ἡ Κόρη λαμβάνει τὸν ὄρνιθα ὑπὸ τῷ λίθῳ κατακείμενον · ῥυῆναί τε δὴ τὸ ὕδωρ ὅθεν ἀνείλετο ἡ Κόρη τὸν λίθον καὶ ὀνομασθῆναι τὸν ποταμὸν ἐπὶ τοῦτο λέγουσιν Ἐρκυναν. Καὶ ἔστε μὲν πρὸς τῇ ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ ναὸς Ἐρκύνης, ἐν δὲ αὐτῷ παρθένος χῆνα ἔχουσα ἐν ταῖς χερσίν · εἰσὶ δὲ ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ ποταμοῦ τε αἱ πηγαὶ καὶ ἀγάλματα ὀρθά, περιειλεγμένοι δὲ εἰσὶν αὐτῶν τοῖς σκήπτροις δράκοντες. Ταῦτα εἰκάσαι μὲν ἂν τις Ἀσκληπιοῦ τε εἶναι καὶ Ὑγείας, εἶεν δ' ἂν Τροφώνιος καὶ Ἐρκυνα. ἐπεὶ μὴδὲ τοὺς δράκοντας Ἀσκληπιοῦ μᾶλλον ἢ καὶ Τροφωνίου νομίζουσιν ἱεροὺς εἶναι. Ἐπὶ δὲ τῷ ποταμῷ μνημὰ ἐστὶν Ἀρκεσιλάου · Λήιτον δὲ ἀνακομίσαι φασὶ τοῦ Ἀρκεσιλάου τὰ ὅσα ἔκ Τροίας. Τὰ δὲ ἐπιφανέστατα ἐν τῷ ἄλσει Τροφωνίου ναὸς καὶ ἄγαλμα ἐστὶν, Ἀσκληπιῷ καὶ τοῦτο εἰκασμένον · Πραξιτέλης δὲ ἐποίησε τὸ ἄγαλμα. Ἔστι δὲ καὶ Δήμητρος ἱερὸν ἐπὶ κλησὶν εὐρώπης καὶ Ζεὺς ὑέτιος ἐν ὑπαίθρῳ. Ἀναβᾶσι δὲ ἐπὶ τὸ μαντεῖον καὶ αὐτόθεν ἰοῦσιν ἐς τὸ πρόσω τοῦ ὄρους, Κόρης ἐστὶ καλουμένη θήρα καὶ Διὸς βασιλέως ναός. Τοῦτον μὲν δὴ διὰ τὸ μέγεθος ἢ καὶ τῶν πολέμων τὸ

ἀλλεπάλληλον ἀφείκασιν ἡμίεργον · ἐν δὲ ἐτέρῳ ναῷ Κρόνου καὶ Ἥρας καὶ Διὸς ἐστὶν ἀγάλματα. Ἔστι καὶ Ἀπόλλωνος ἱερόν.

Μιτφρ.: κατὰ τα ἄλλα ἡ πόλις εἶναι στολισμένη ὅμοια μετὰ τὰς εὐημερούσας πόλεις τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τοῦ ἄλσος τοῦ Τροφωνίου τὴ χωρίζει ὁ ποταμὸς Ἑρκυνα. Λένε ὅτι ἐδὼ ἐπαίξε ἡ Ἑρκυνα μαζί με τὴν Κόρη, τὴ θυγατέρα τῆς Δήμητρας, καὶ ὅτι κρατοῦσε μιὰ χήνα ποὺ τῆς ἐφυγε χωρὶς τὴ θέλησὶν τῆς. Αὐτὴ πέταξε σὲ ἓνα κοῖλο σπήλαιον καὶ κρύφτηκε κάτω ἀπὸ μιὰ πέτρα. Ἡ Κόρη μπήκε στὸ σπήλαιον καὶ ἐπίασε τὴ χήνα ποὺ εἶχε κρυφτεῖ κάτω ἀπὸ τὸν βράχον. Καὶ λένε ὅτι ἐρευνε νερό ἀπὸ τὸ μέρος, ἀπὸ οὗ ποὺ ἡ Κόρη σήκωσε τὴν πέτρα καὶ γιὰ αὐτὸ ὀνομάστηκε ὁ ποταμὸς Ἑρκυνα. Καὶ βρίσκεται κοντὰ πρὸς τὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ ναὸς τῆς Εἰρκύνης, μέσα στὸν ὁποῖον βρίσκεται ἀγάλμα παρθένου ποὺ κρατᾷ χήνα στὰ χέρια. Στὴ σπηλιά εἶναι οἱ πηγὲς τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀγάλματα ὀρθία, ποὺ στὰ σκήπτρα τοὺς ἔχουν τυλιγμένα φίδια. Θὰ μπορούσε κάποιος νὰ υποθέσῃ ὅτι αὐτὰ ἀνήκουν στὸν Ἀσκληπιὸν καὶ στὴν Ὑγείαν, θὰ μπορούσαν ὅμως νὰ εἶναι καὶ ὁ Τροφώνιος μετὰ τὴν Ἑρκυνα, ἀφοῦ τὰ φίδια δὲν τὰ θεωροῦν ἱερὰ μόνον γιὰ τὸν Ἀσκληπιὸν ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν Τροφώνιον. Κοντὰ στὸν ποταμὸν ὑπάρχει μνήμα τοῦ Ἀρκεσιλάου. Λένε ὅτι ὁ Λήϊτος εἶχε φέρει τὰ ὀστά τοῦ Ἀρκεσιλάου ἀπὸ τὴν Τροία. Τὰ πιο ξεχωριστὰ στὸ ἄλσος εἶναι ὁ ναὸς καὶ τὸ ἀγαλμα τοῦ Τροφωνίου ποὺ καὶ αὐτὸ μοιάζει μετὰ τὸν Ἀσκληπιόν. Αὐτὸ τὸ ἀγαλμα τὸ φιλοτέχνησε ὁ Πραξιτέλης. Ὑπάρχει καὶ ἱερό τῆς Δήμητρας ποὺ ὀνομάζεται Εὐρώπη καὶ ἀγαλμα τοῦ υἱοῦ Διὸς στὸ ὑπαίθρο. Καθὼς ἀνεβαίνει κάποιος πρὸς τὸ μαντεῖον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ προχωρᾷ πρὸς τὸ βουνόν, βρίσκει τὸ κυνήγι τῆς Κόρης καὶ τὸν ναόν τοῦ Διὸς βασιλέως. Αὐτόν, ἐξαιτίας τοῦ μεγέθους τοῦ ἢ τῶν ἀλλεπάλληλων πολέμων, τὸν ἔχουν ἀφήσῃ ἡμιτελές. Σὲ ἄλλο ναόν ὑπάρχουν ἀγάλματα τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Δία. Ὑπάρχει καὶ ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνος.

54. **Στράβων, Γεωγραφικά Θ' 14** πλησίον δὲ Λεβαδεῖας καὶ ἡ Τραχίν, ὁμώνυμος τῇ Οἰταίᾳ, Φωκικῇ πολίχνῃ. Οἱ δὲ ἐνοικοῦντες Τραχίνιοι λέγονται

Μιτφρ.: κοντὰ πρὸς τὴν Λεβαδεῖαν βρίσκεται καὶ ἡ Τραχίν, ὁμώνυμη μετὰ τῆς Οἰταίας, τῆς φωκικῆς πολίχνος. καὶ οἱ κάτοικοί τῆς ὀνομάζονται Τραχίνιοι

55. **Στράβων, Γεωγραφικά Θ' 38** Λεβαδεῖα δ' ἐστίν, ὅπου Διὸς Τροφωνίου μαντεῖον ἱδρυται, χάσματος ὑπονόμου κατάβασιν ἔχον, καταβαίνει δ' αὐτὸς ὁ χρηστηριαζόμενος · κεῖται δὲ μετὰ τοῦ Ἑλικῶνος καὶ τῆς Χαιρωνείας, Κορωνείας πλησίον.

Μιτφρ.: Ἡ Λεβαδεῖα βρίσκεται ἐκεῖ ὅπου ἔχει ἱδρυθεῖ τὸ μαντεῖον τοῦ Τροφωνίου Διὸς, τὸ ὁποῖον κατεβαίνει σὲ ὑπόγειον χάσμα, στὸ ὁποῖον κατέρχεται αὐτὸς ποὺ θέλει νὰ πάρῃ χρησμό. Βρίσκεται μετὰ τοῦ Ἑλικῶνα καὶ τῆς Χαιρωνείας, κοντὰ πρὸς τὴν Κορωνεῖαν.

Εποχὴ ἐξάπλωσης τοῦ Χριστιανισμοῦ Λεβαδεῖα (3^{ος} μ. Χ. αἰώνας πιθανώς)

Α) θρησκεία – γιορτές

56. **Σχόλια στὴς Νεφέλες τοῦ Ἀριστοφάνη** ὁ Τροφώνιος ἀνὴρ ἦν πάνυ φιλόδοξος · ποιήσας οὖν ἐν Λεβαδεῖᾳ τῆς Βοιωτίας ὑπόγειον οἶκημα εἰσελθὼν ἐμαντεύετο καὶ λιμαγχονηθεὶς ἀπέθανεν · ἐγκατοικῆσαν δὲ δαιμόνιον τι τὰς μαντείας ἐπετέλει

Μιτφρ.: ὁ Τροφώνιος ἦταν ἓνας πολὺ φιλόδοξος ἄνδρας ποὺ ἐφτιάξε ἓνα ὑπόγειον

οίκημα στη Λιβαδειά της Βοιωτίας και μπήκε μέσα και έδινε μαντείες μέχρι που πέθανε υποφέροντας από αστιία. Τότε εγκαταστάθηκε εκεί ένα δαιμόνιο και έδινε τις μαντείες

57. **Σχόλια στις Νεφέλες του Αριστοφάνη για την ενδυμασία των χρηστηριαζομένων στον Τροφώνιο** στολή κεκοσμημένοι θεοπρεπεῖ κατίασι ...κοσμήσαντες ἑαυτοὺς ἱερῷ τινι σχήματι

Μτφρ.: ντυμένοι με στολή ταιριαστή σε θεό κατέρχονται (στο μαντείο του Τροφωνίου)... έχοντας περιβληθεί με κάποιου είδους θεϊκή ενδυμασία)

58. **Σχόλια στις Νεφέλες του Αριστοφάνη που περιγράφουν το μαντείο (1)**

Χρηστήριόν ἐστι ἐν Λεβαδείᾳ, ὃ τινες καταβάσιον καλοῦσι · στόμιον γὰρ τί ἐστιν ὡς τὰ ἄκρα δύνασθαι μόνα τῶν ποδῶν χωρῆσαι. Οἱ οὖν τῷ θεῷ χρώμενοι ἀγνεύσαντες πρῶτον ὠρισμένας ἡμέρας καὶ κοσμήσαντες ἑαυτοὺς ἱερῷ τινι σχήματι καὶ ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ μάζας λαβόντες οὕτω καθίζουσιν ἐπὶ τὸ στόμιον καὶ αἰφνίδιον ἀρπάζονται καὶ καταδύουσιν ὑπὸ τῆς γῆς. Τὰς δὲ μάζας λαμβάνουσιν ὑπὲρ τοῦ μὴ ἀδικηθῆναι ὑπὸ τῶν συναντωμένων ὄψεων, ἀλλ' ἐκείνας αὐτοῖς παραβάλλειν τροφήν.

Μτφρ.: στη Λιβαδειά βρίσκεται ένα χρηστήριο το οποίο λένε ότι οδηγεί προς τον κάτω κόσμο. Το στόμιό του είναι τέτοιο που μόνο τα άκρα των ποδιών μπορούν να χωρέσουν . αυτοί που έρχονται να πάρουν μαντεία από τον θεό, αφού εξαγνιστούν πρώτα για καθορισμένες ημέρες και ντυθούν με μια ιερή φορεσιά και πάρουν και στα δύο χέρια τους πίτες, κάθονται στο στόμιο και αιφνιδίως αρπάζονται και βυθίζονται κάτω από τη γη. Τις πίτες τις παίρνουν για να μην πάθουν κακό από τα φίδια που συναντούν, αλλά εκείνες τους ρίχνουν ως τροφή.

59. **Σχόλια στις Νεφέλες του Αριστοφάνη που περιγράφουν το μαντείο (2) ὁ**

Τροφώνιος ἐγένετο λιθοξόος ἄριστος ὃς κατεσκεύασεν ἱερὸν ἐν Λεβαδείᾳ τῆς Βοιωτίας ὑπὸ τὴν γῆν καὶ καλεῖται Τροφωνίου. Ἐκεῖ οὖν οἱ μυσούμενοι καθέζονται ἐπὶ τοῦ στόματος γυμνοὶ καὶ ἀρπάζονται ὑπὸ τινων πνευμάτων καὶ φέρονται ὑπὸ τὴν γῆν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαντῶσι δαίμονες καὶ ὄφεις καὶ ἄλλα τινὰ ἔρπετά, βαστάζουσι πλακοῦντά τινα καὶ ρίπτουσιν ἐπὶ τῷ ἐκφυγεῖν, καὶ μετὰ τὴν μύησιν δι' ἄλλου στόματος ἀναρριπτοῦνται.

Μτφρ. : ο Τροφώνιος ήταν ένας κτίστης που κατασκεύασε ιερό υπόγειο στη Λιβαδειά της Βοιωτίας και το ονόμασε Τροφώνιο. Εκεί λοιπόν οι μυσούμενοι κάθονται γυμνοί στο στόμιο και αρπάζονται από κάποια πνεύματα και οδηγούνται κάτω από τη γη. Και επειδή τους συναντούν δαίμονες και φίδια και κάποια άλλα έρπετά, κρατούν μία πίττα και τους τη ρίχνουν για να ξεφύγουν. Μετά τη μύηση βγαίνουν στην επιφάνεια από άλλο στόμιο.

60. **Σχόλια στις Νεφέλες του Αριστοφάνη (παροιμία) ἔς Τροφωνίου μεμαντεύεται:** παροιμία ἐπὶ τῶν ἀγέλαστων καὶ συνωφρυωμένων Μτφρ,: Στον Τροφώνιο έχει πάρει μαντεία: παροιμία για τους αγέλαστους και συνωφρυωμένους

61. **Σχόλια στις Νεφέλες του Αριστοφάνη για την ανακάλυψη του μαντείου** ὕστερον Βοιωτοῖς λιμῶνττουσιν ἔχρησε ὁ θεὸς Τροφώνιον τιμᾶν · οἱ δέ, ἀγνοοῦντες ὅπῃ εἶη τὸ μνῆμα, σμῆναι μελισσῶν περιέτυχον ἐξ ὑπόρρωγός τινος ἀνιουσῶν· καὶ στοχασάμενοι τοῦτον εἶναι τὸν τόπον ἔκριναν ἐκεῖσε δεῖν τινα κατελθεῖν θεασόμενον · ὃς εὐρῶν δύο δράκοντας προσήνεγκε μελιτούττας καὶ οὐκ ἡδικήθη ἐξ οὗ τὸ ἔθος ἐγένετο .

Μτφρ.: ύστερα στους Βοιωτούς που υπέφεραν από λιμό έδωσε χρησμό ο θεός να τιμούν τον Τροφώνιο. Αυτοί μη γνωρίζοντας που βρισκόταν το μνήμα του, συνάντησαν ένα σμήνος μελισσών να ανεβαίνει από μία υπόγεια ρωγμή. Επειδή σκέφτηκαν ότι εκείνος είναι ο τόπος, έκριναν ότι πρέπει να κατέβει κάποιος να τον ελέγξει . αυτός συνάντησε δύο φίδια που τους έδωσε να φάνε μελόπιτες και έτσι δεν τον έβλαψαν, εξ ου και δημιουργήθηκε η συνήθεια

62. Σχόλια στις Νεφέλες του Αριστοφάνη για την κλοπή του χρυσού/μια

διαφορετική εκδοχή Άγαμήδης ἄρχων Στυμφήλου, σύζυγος Ἐπικάστης, ἥς παῖς ἦν Τροφώνιος, σκότιος. Οὗτοι τοὺς τότε πάντας ὑπερεβάλλοντο εὐτεχνία, τόν τε ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος ναὸν ἡργολάβησαν, ἐν Ἥλιδι δὲ ταμιεῖον χρυσοῦν κατεσκεύασαν Αὐγεία· ᾧ καταλείψαντες ἄρμον λίθινον νυκτὸς εἰσιόντες ἔκλεπτον τῶν χρημάτων ἅμα Κερκυόνη, ὃς ἦν γνήσιος Ἀγαμήδους καὶ Ἐπικάστης υἱός. Ὡς δὲ ἡπόρει λίαν Αὐγείας ἐπιδημήσαντα Δαίδαλον αὐτόσε κατὰ φυγὴν Μίνωος ἐλιτάνευσε ἐξιχνεῦσαι τὸν φῶρα. Ὁ δὲ παγίδας ἔστησεν, αἷς περιπεσὼν Ἀγαμήδης ἀναιρεῖται. Τροφώνιος δὲ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τεμὼν πρὸς τὸ μὴ γνωρίσεσθαι ἅμα Κερκυόνη φεύγει εἰς Ὀρχομενόν. Αὐγείου δὲ κατὰ κέλευσιν Δαιδάλου πρὸς τὴν τῶν αἱμάτων ἔκλυσιν ἐπιδιώκοντος καταφεύγουσιν ὁ μὲν Κερκύων εἰς Ἀθήνας ... ὁ δὲ ἕτερος εἰς Λεβάδειαν τῆς Βοιωτίας, οὗ κατρωρυχὴν ποιησάμενος οἴκησιν διετέλει. Τελευτήσαντος δὲ αὐτοῦ μαντεῖον ἀτρεκέες ἐφάνη αὐτόσε· καὶ θύουσιν αὐτῷ ὡς θεῷ.

Μτφρ.: ο Αγαμήδης, ο άρχοντας της Στυμφάλου, ήταν σύζυγος της Επικάστης, της οποίας γιος ήταν ο Τροφώνιος ο νόθος. Αυτοί όλους τους τότε ξεπερνούσαν στη μαστοριά και τον ναό του Απόλλωνα στους Δελφούς ανέλαβαν να κατασκευάσουν έναντι αμοιβής, ενώ στην Ἥλιδα κατασκεύασαν ένα θησαυροφυλάκιο για τον χρυσό του βασιλιά Αυγεία· σε αυτό άφησαν χαλαρό ένα στερέωμα της πόρτας λίθινο και τη νύχτα έμπαιναν κρυφά και έκλεβαν ένα μέρος από τα χρήματα μαζί με τον Κερκύονα που ήταν γνήσιος γιος του Αγαμήδη και της Επικάστης. Ευρισκόμενος σε μεγάλη απορία ο Αυγείας, όταν κάποτε ο Δαίδαλος που είχε ξεφύγει από τον Μίνωα ήρθε να μείνει εκεί , τον ικέτευσε να ανακαλύψει τον κλέφτη. Αυτός έστησε παγίδες , στις οποίες έπεσε ο Αγαμήδης και έχασε τη ζωή του. ο Τροφώνιος έκοψε το κεφάλι του για να μην αναγνωριστεί και μαζί με τον Κερκύονα φεύγει για τον Ορχομενό. Επειδή ο Αυγείας τους καταδίωκε, με προτροπή του Δαιδάλου που του είπε να ακολουθήσει τα ίχνη των αιμάτων, καταφεύγουν ο Κερκύων στην Αθήνα και ο άλλος στη Λιβαδειά της Βοιωτίας, όπου, αφού κατασκεύασε μια υπόγεια κατοικία, ζούσε σε αυτή. Όταν αυτός πέθανε, ένα μαντείο αλάνθαστο εμφανίστηκε σε αυτό το σημείο και έτσι θυσιάζουν σε αυτόν όπως σε θεό.

B) περιγραφή

63. Ησύχιος, Γλῶσσαι Λεβάδεια: πόλις Βοιωτίας, ἔνθα καὶ μαντεῖον Διὸς [τὸ] ἱερὸν κατεσκεύαστο **Μτφρ.:** Λεβάδεια, πόλη της Βοιωτίας όπου και έχει κατασκευαστεί το ιερό μαντείο του Δία

64. Λιβαδία · πόλις τῆς Βοιωτίας **Μτφρ.:** Λιβαδία, πόλη της Βοιωτίας